

NECROPOLA SARMATICĂ DE LA ISAIIA (C. RĂDUCĂNENI, J. IAȘI) DATE PRELIMINARE

Cercetările arheologice din stațiunea de la Isaiia-Balta Popii, începute în 1996, inițial sub forma unor simple sondaje¹, continuate apoi prin săpături sistematice, de amploare (fig. 1)², au adus, în cele șase campanii desfășurate de atunci, date extrem de interesante, îndeosebi pentru cunoașterea culturii Precucuteni³.

Dar stratigrafia acestei stațiuni este mult mai complexă. Prima locuire aparține unei comunități a culturii ceramicii liniare; urmează trei niveluri succesive de locuire ale unei comunități a culturii Precucuteni, datând din faza a II-a și de la începutul celei de a III-a. Apoi, a fost atestată o locuire din Hallstatt-ul timpuriu (cultura Corlăteni)⁴, atât printr-o locuință adâncită, cât și prin alte urme sporadice din aceeași perioadă. Rare vestigii au apărut din secolele II-III d. Hr., ca și de la începutul mileniului al II-lea (cultura Răducăneni), precum și din epoca modernă.

Această ocupare a terenului în mai multe perioade se explică, în primul rând, prin poziția favorabilă locuirii. Situl este un fragment, lung de circa 250 metri, din prima terasă neînundabilă din dreapta Jijiei, delimitat de două ravene. Substratul geologic, format din gresii calcaroase, a imprimat terenului o oarecare înălțare, cu o poziție ușor dominantă (circa 5 m) față de vasta albie majoră, largă de aproximativ 3 km, pe care Jijia, aproape de vărsare, o forma aici, împreună cu Prutul⁵. Terenul coboară ușor spre cele două ravene (situate la NV și

1 N. Ursulescu, V. Merlan, *Isaiia*, în *CCAR. Campania 1996*, București, 1997, p. 32 și pl. XXIV.

2 N. Ursulescu, V. Merlan, F. A. Tencariu, *Isaiia, com. Răducăneni, jud. Iași*, în *CCAR. Campania 2000*, București, 2001, p. 110-112 și pl. 28; Idem, *Isaiia, com. Răducăneni, jud. Iași. Punct: Balta Popii*, în *CCAR. Campania 2001*, București, 2002, p. 160-162 și pl. 66-67; N. Ursulescu, V. Merlan, F. Tencariu, M. Văleanu, *Isaiia, com. Răducăneni, jud. Iași*, în *CCAR. Campania 2002*, București, 2003, p. 158-160 și pl. 66.

3 N. Ursulescu, *Dovezi ale unei simbolistici a numerelor în cultura Precucuteni*, în *MemAnt*, XXII, 2001, p. 51-69; Idem, *Construcțiile-sanctuar în cadrul organizării interne a așezărilor din eneoliticul timpuriu al României*, în *Istorie și conștiință. Profesorului Ion Agrigoroaiei la a 65-a aniversare*, Iași, 2001, p. 5-6; Idem, *Position des constructions-sanctuaires dans les habitats de l'Énéolithique ancien de la Roumanie*, în *CCDJ*, XVI-XVII, 2001, p. 42-47; Idem, *Sanctuarul eneolitic de la Isaiia. Religie și magie acum 6000 de ani*, în *Academica*, S.N., XII, 2002, 2-3, p. 40-43; Idem, *Complessi di culto nella civiltà Precucuteni dell'est di Romania*, în *Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia*, XLV (2002), Università degli Studi di Bari, p. 5-25; N. Ursulescu, V. Merlan, *Un sanctuar de acum 6000 de ani*, în *Magazin istoric*, XXXVI, 5 (422), mai 2002, p. 73-76; N. Ursulescu, D. Boghian, V. Cotiugă, V. Merlan, *Noi date privind complexele de cult din cultura Precucuteni*, în *Sargetia*, XXX, 2001-2002, p. 61-78.

4 N. Ursulescu, V. Merlan, F. A. Tencariu, *op. cit.*, 2002, p. 161 și pl. 66-67.

5 În prezent, cursul Jijiei a fost regularizat, confluența cu Prutul fiind mult mai în amonte, iar bălțile au dispărut și nivelul pânzei de apă freatică a coborât. Bălțile mai apar doar în perioade cu precipitații

SE) și urcă în pantă lină spre SV. În afară de poziția geomorfologică, și alți factori naturali au contribuit la intensă locuire din acest punct:

- situarea pe o importantă arteră de circulație;
- existența unor bogate izvoare chiar la piciorul terasei;
- procurarea lesnicioasă a hranei prin vânat, pescuit și cules, datorită atât apropierii de cele două râuri și de bălțile din albia lor majoră, cât și datorită existenței unor întinse păduri în zona înconjurătoare, care asigurau, totodată, necesarul de lemn pentru foc și construcții;
- existența unor terenuri favorabile pentru cultivarea plantelor și creșterea animalelor;
- existența în zonă a unui lut de bună calitate, necesar modelării vaselor și lutuirii locuințelor;
- existența, în apropiere, a unei surse de sare, așa cum arată toponimul Balta Sărăturii (astăzi secată, ca urmare a scurtării cursului Jijiei, prin lucrări de hidroameliorație)⁶.

*

Din perioada la care ne referim în lucrarea de față apăruseră, până în 2003, doar câteva fragmente ceramice cenușii, lucrute la roată, precum și câteva fragmente de amfore, care permitau o încadrare largă în secolele II-IV.

În anul 2001 au apărut primele două morminte, unul orientat V-E (M. 1), celălalt NV-SE (M. 2). Ambele erau lipsite de inventar, dar, pe baza datelor stratigrafice și a elementelor de ritual funerar, le-am considerat ca aparținând unor militari din al doilea război mondial, deoarece aici fusese o zonă de apărare a armatei române, de la care au rămas câteva linii de tranșee.

În 2002 a apărut un alt mormânt (M. 3), tot fără inventar, cu calota craniană complet de-ranjată, dar cu orientarea spre NV. În zona pieptului (spre umărul stâng) s-au găsit două mici bucațele de fier, ceea ce ne-a făcut să credem că avem de-a face tot cu mormântul unui militar din al doilea război mondial, deși orientarea scheletului, ca și în cazul mormântului nr. 2, ridică unele semne de întrebare în privința atribuirii. Scheletul a fost descoperit la adâncimea de 1,60 m de la suprafața actuală. Groapa mormântului, de formă aproximativ rectangulară (2,10 x 0,60 m), pătrundea în conținutul unei gropi precucuteniene (nr. 21).

*

Tot în 2002, în perimetrul locuinței precucuteniene nr. 8 (caseta E, □ 68e), la 0,80 m de la suprafața actuală, un mormânt de copil (M. 4), având vârsta de 6-9 luni⁷, pătrundea puțin în platforma locuinței (fig. 3/1). Alveolarea gropii avea formă ovală (0,45 x 0,25 m). Scheletul, puternic deteriorat, era orientat cu capul spre nord; probabil fusese întins pe spate și avea, ca inventar, un vas întregibil, lucrat cu mâna, depus în dreapta capului, spre gât. Ulcica (fig. 3/2) are o culoare neagră-gălbuie, prezentând o ardere neuniformă și incompletă. Pasta are amestec masiv de cioburi pisate, mai mult sau mai puțin grosiere, iar modelarea este stângace. Gâtul și marginea erau răsfrânte, iar buza era ușor fațetată. Suprafețele sunt neglijent netezite.

Inițial, deoarece nu s-a putut vedea punctul de săpare a gropii mormântului, acesta a fost atribuit Hallstatt-ului timpuriu, considerându-se că vasul din inventarul mormântului

abundente.

- 6 Caracterizarea geografică a fost realizată cu ajutorul geologului Mădălin Văleanu, muzeograf la Muzeul de Istorie a Moldovei din Iași și membru al echipei interdisciplinare de cercetare de la Isaiia.
- 7 N. Ursulescu, V. Merlan, F. Tencariu, M. Văleanu, *op. cit.*, 2003, p. 158. Determinarea antropologică a fost efectuată de dr. Dan Botezatu.

prezenta similitudini cu ceramica de tip Belozerka⁸, așa cum se constatase anterior și la alte morminte din aceeași perioadă⁹. În acest caz, mormântul s-ar fi înscris pe linia excepțiilor funerare din Hallstatt-ul timpuriu, la care s-a constatat utilizarea înhumației, în contrast cu predominarea netă a incinerăției.

Descoperirile funerare numeroase și elocvente din campania 2003, care au permis, fără echivoc, atribuirea lor sarmaților, ne-au determinat să reevaluăm datarea mormântului nr. 4 (eventual și a mormintelor 2 și 3, fără inventar, dar cu orientare NV-SE), astfel că, în prezent, considerăm că M. 4 poate fi încadrat în necropola sarmatică de înhumație, având în vedere că la această populație orientarea predominantă a scheletelor era cu capul spre N, NV sau NE¹⁰. În plus, vasul din M. 4 are bune analogii printre vasele sarmatice timpurii descoperite pe teritoriul Moldovei, la Răcătău, Barboși și Bârlad¹¹, ca și în mormântul nr. 4 de la Mitoc, datat în secolul al II-lea¹².

*

În campania 2003, cu ocazia raderilor efectuate pentru stabilirea traseelor șanțurilor de fundație ale locuințelor precucuteniene¹³, au apărut alte 12 morminte, dintre care zece concentrate în caseta E (cu M 4, numărul mormintelor concentrate în această casetă se ridică la 11). De data aceasta, elementele de ritual funerar, ca și piesele de inventar, nu au mai lăsat loc vreunui dubiu că avem de-a face cu o necropolă plană de înhumație, ce poate fi atribuită sarmaților.

Extrem de interesant a fost comportamentul acestei comunități față de vestigiile neolitice pe care le-au întâlnit cu ocazia săpării gropilor funerare (fig. 2). Membrii comunității sarmatice au acoperit gropile mormintelor, cu deosebită grijă, cu materiale precucuteniene: bucăți din lutuiala platformelor sau din vatra unui cuptor (fig. 8/1), fragmente de vase, iar într-un caz (M. 6, de copil) cu un capac de mari dimensiuni (fig. 5/1). Din această cauză, gropile mormintelor (îndeosebi cele ale adulților, săpate la mai mare adâncime) nu au devenit vizibile decât după îndepărtarea vestigiilor locuințelor precucuteniene. Probabil că acest comportament a fost determinat de dorința de a ascunde mormintele, încercând astfel să le protejeze cât mai bine de eventuale jefuiri. După cum se va vedea din descrierea mormintelor (adeseori deranjate), temerea avea un temei real.

Toți defuncții au fost așezați în poziție întinsă, pe spate. Gropile erau de formă oval

8 *Ibidem*.

9 Am avut în vedere M. 4 de la Vaslui (Al. Andronic *et alii*, în *Materiale*, 8, 1962, p. 91, fig. 4/1; Al. Andronic, în *CercLst*, XII-XIII, 1981-1982, p. 120-121, fig. 6/3; A. László, *Începuturile epocii fierului la est de Carpați*, București 1994, p. 109, 183, fig. 62/9).

10 V. I. Grosu, *Hronologija pamjatnikov carmatskoj kul'tury Dnestrovsko-Prutskogo mezhdureč'ja*, Chișinău, 1990, p. 132, tab. 3; Gh. Bichir, *Les Sarmates au Bas-Danube*, în *Dacia*, N.S., 21, 1977, p. 172; Idem, *Date noi cu privire la pătrunderea sarmaților în teritoriul geto-dacic (I)*, în *SCIVA*, 44, 1993, 2, p. 157.

11 Gh. Bichir, *op. cit.*, 1993, p. 137, fig. 2/2-3; p. 150, fig. 10/3.

12 O.-L. Șovan, V. Chirica, *Noi descoperiri sarmatice în Cîmpia Moldovei*, în *Hierasus*, V, 1983, p. 80, 83 și fig. 2/1.

13 N. Ursulescu, F. A. Tencariu, V. Merlan, *Noi date privind sistemul de fixare a pereților în cultura Precucuteni*, în *Carpica*, XXXI, 2002, p. 13-18; N. Ursulescu, F. A. Tencariu, G. Bodi, *Despre problema construirii locuințelor cucuteniene*, în *Carpica*, XXXII, 2003, p. 5-18.

alungită sau cvasirectangulară, cu colțurile rotunjite (uneori și cu laturile ușor arcuite), dimensiunile lor variind în funcție de talia decedaților. De regulă, gropile sunt mai înguste spre picioare.

Vom descrie, în continuare, mormintele și inventarele lor.

Mormântul nr. 5 a fost sesizat încă din 2002, în profilul sud-vestic al șanțului VI (m 40-41), dar cercetarea sa integrală nu s-a realizat decât în 2004. Groapa mormântului, de formă aproximativ rectangulară, cu colțurile rotunjite, avea o lungime de 2 m și o lățime maximă (în zona centrală) de 0,80 m; capetele se îngustau ușor, având lățimea doar de 0,70 m (fig. 4/1). A fost săpată de la 20-25 cm de la suprafața actuală și se adâncea până pe la 1,20 m. Scheletul, întins pe spate, era orientat cu capul spre nord și a aparținut unui bărbat, în vârstă de circa 30 de ani. Oasele erau destul de friabile (îndeosebi coastele, vertebrele și bazinul), dar se păstrau în conexiune anatomică. Excepție făceau doar oasele antebrațului stâng, care erau deplasate în dreapta scheletului. De asemenea, masivul facial era deteriorat, îndeosebi maxilarele, dinții fiind împrăștiați. Aceste deteriorări se datorează, cu siguranță, acțiunii crotovinilor. Capul era căzut spre piept și prezenta urme clare de deformare artificială (din copilărie)¹⁴, ritual specific sarmaților.

Ca inventar, s-au găsit, în jurul gleznelor, aproximativ 40 de mărgelile rotunde, ușor aplatizate, din pastă de sticlă, de mici dimensiuni, formând, pare-se, două șiraguri (fig. 4/2). Cu excepția a trei piese mai albicioase, restul sunt de culoare albastrui-verzuie.

Mormântul nr. 6 conținea scheletul deteriorat al unui copilăș (probabil sugar), cu capul orientat spre nord. A fost descoperit în caseta B, la adâncimea de 0,80 m față de suprafața actuală, în perimetrul locuinței precucuteniene nr. 9 (m 41,80/□ a), la distanță relativ mică față de mormântul precedent. Exact deasupra sa erau fragmentele unui mare capac precucutenian (fig. 5/1). A avut ca inventar, în zona pieptului, un pandantiv de bronz (?) cordiform (fig. 5/2), înalt de 2,4 cm, prevăzut probabil cu două perforații (dintre care s-a păstrat doar una; existența celeilalte poate fi presupusă, din rațiuni de simetrie).

Mormântul nr. 7 a aparținut unui copil foarte mic (în vârstă de doar două-trei luni). Resturile sale osoase erau extrem de deteriorate și împrăștiate, probabil datorită acțiunii rozătoarelor; nu este exclus nici faptul ca deranjarea să se fi produs cu ocazia săpării gropii mormântului nr. 8. Resturile acestui mormânt au fost descoperite aproape de limita dintre casele E și C (m 63,10/□ g), la -0,60 m de la suprafața actuală, spre marginea sud-vestică a locuinței precucuteniene 8A.

Printre oase era o mărgică albăstruie, probabil de sticlă, de formă sferoidală, cu decor de coaste dispuse vertical (fig. 5/3)¹⁵, o alta mai mică, precum și trei fragmente de mărgelile foarte mici, de culoare gălbuie, făcute din pastă de sticlă.

Mormântul nr. 8 aparținea unui femei adulte (circa 30 de ani), cu scheletul bine conservat, cu capul orientat spre NNV și privirea spre est (fig. 6/1). Craniul prezenta deformare clară, realizată prin bandajare la o vârstă timpurie. Brațul drept era pe lângă corp, iar stângul

14 Cu excepția mormântului nr. 4, celelalte schelete (începând cu nr. 5) au fost studiate de dr. Georgeta Miu, de la Centrul de Antropologie al Filialei Academiei din Iași.

15 Acest tip de mărgică a fost datat, în inventarele mormintelor sarmatice de la Tutova, Ștefănești și Giurcani (M 8), în sec. I d. Hr. (Gh. Bichir, *op. cit.*, 1993, p. 143 și fig. 4/5-7; p. 146 și fig. 7/2, 4; p. 152 și fig. 12/1-2, 6-8). O datare în secolele I-II pentru aceste mărgelile propune V. I. Grosu, *op. cit.*, 1990, p. 152 (tipurile B2-4) și fig. 11/1-5, 8-10.

îndoit din cot și cu palma pe abdomen. Groapa mormântului era oval alungită (L = 1,80 m; l maximă = 0,80 m) și a fost găsită în caseta E, la marginea sud-vestică a locuinței precucuteniene nr. 8 (□ 63-64g). Fundul gropii se afla la 1,30 m de la suprafața actuală (conturul gropii a fost surprins la -1,10 m).

În zona gleznelor s-au descoperit mai multe mărgelile de sticlă și pastă de sticlă (cel puțin câte 12 la fiecare picior), provenind, poate, de la o piesă vestimentară. Interesant este faptul că mărgelile din jurul celor două glezne se deosebeau prin culoare: cele de la glezna dreaptă erau gălbui-aurii (fig. 6/2b), iar cele din jurul gleznei stângi – albastrii (fig. 6/2a). Toate mărgelușele erau rotunde, ușor aplatizate.

Mormântul nr. 9 a fost descoperit în caseta A, în cuprinsul mării gropi precucuteniene nr. 33, pe care o perfora. Groapa mormântului era de formă dreptunghiulară, lungă de 2,25 m și lată de 0,75 m. Fundul gropii, cu denivelări, se situa între 1,65 și 1,80 m de la suprafața actuală (fig. 7/1, 3). Conținea scheletul unui adult (25-30 de ani), care se pare că a fost ciopârțit¹⁶, probabil din motive rituale (teama de strigoi)¹⁷. Craniul era orientat spre NNE, cu mandibula căzută la circa 10 cm depărtare. În schimb, corpul era întors cu fața în jos, iar bazinul lipsea complet. Se pare că decedatul a fost tăiat în trei părți și doar capul a fost așezat normal.

Nu credem că este vorba de o reînhumare rituală, deoarece vasul depus lângă gamba piciorului drept era intact (fig. 7/2). Este vorba de un urcior cu toartă și fund inelar, de culoare cenușiu deschis, lucrat la roată, dintr-o pastă de foarte bună calitate (fig. 7/4). Pare a fi produs într-un mediu carpic¹⁸. Vasul prezintă un decor de linii lustruite, plasate de o parte și alta a torții: într-o parte – un brăduț, iar de cealaltă parte – două linii vălurite, dispuse vertical¹⁹.

De asemenea, cam în zona umerilor, a fost descoperit un fragment de la o toartă de vas (fig. 7/5), de culoare roșie-gălbuie (probabil de la o ulcică), lucrată cu mâna și având amestec masiv de cioburi pisate în pastă; suprafața era zgrunțuroasă. Toarta se încadrează în caracteristicile ceramicii sarmatice tradiționale. Fragmentul provine, probabil, de la un vas spart cu ocazia ospățului funerar.

Mormântul nr. 10 a aparținut unui copil de circa șase-opt luni. Groapa, de formă aproximativ ovală (0,65 x 0,25 m), a perforat placa cuptorului din locuința nr. 8/8A (□ 67a; -1,10 m de la suprafața). Groapa a fost acoperită cu plăci de la lutuiala cuptorului (fig. 8/1). Scheletul copilului era întins pe spate, cu capul orientat spre NNV (fig. 8/2-3).

La picioare era depusă, în poziție culcată, o ulcică întreagă, dar sfărâmată. Vasul, de tip borcan, era lucrat cu mâna. Avea marginea ușor răsfrântă și buza dreaptă. Pe umăr au fost aplicate, în direcțiile cardinale, patru mici proeminențe ascuțite, cu vârfurile îndreptate în sus. Corpul este ușor bombat și alungit, iar fundul drept (fig. 8/5). A fost modelat neglijent, astfel că vasul prezintă o oarecare asimetrie, iar conturul gurii era ușor ovalizat. Pasta prezintă amestec de cioburi grosier pisate. Arderea e incompletă, suprafața având o culoare brun în-

16 O. L. Șovan, V. Chirica, *Noi descoperiri sarmatice în Câmpia Moldovei*, în *Hierasus*, V, 1983, p. 82; I. G. Hîncu, *Vestigii strămoșești*, Chișinău, 1990, p. 97-101 (mormântul sarmatic de la Pervomajsk).

17 I. G. Hîncu, *op. cit.*, p. 102-104.

18 Gh. Bichir, *Cultura carpică*, București, 1973, forma c (p. 81-82); Idem, *op. cit.*, 1977, p. 177; O. L. Șovan, V. Chirica, *op. cit.*, p. 83.

19 Și acest tip de decor este adeseori întâlnit pe cămile carpice (Gh. Bichir, *op. cit.*, 1973, p. 53-57, 83, 88; 74, fig. 13/2; pl. LXXXI/1; LXXXVI; CXII/4; CXVII/1, 3; CXXIX/2; CXLIII/2, 5, 7; CXLIV/2, 8; CXLV/2; CXLVIII-CXLIX).

chisă. Exteriorul a fost acoperit cu o angobă gălbuie, neglijent netezită. Pe alocuri, angoba s-a desprins, lăsând să se vadă structura zgrunțuroasă a vasului.

Lângă umărul stâng al scheletului era un pandantiv, făcut dintr-un canin de câine²⁰, perforat la un capăt (fig. 8/4).

În zona picioarelor, lângă vas, au apărut 12 mărgelușe întregi (ca și fragmente de la alte 3-4), din pastă de sticlă, de culoare gălbuie, cu diametre de circa 2-3 mm (fig. 8/6). Aveau formă, în general, rotundă, unele fiind ușor aplatizate. Probabil că au împodobit veșmântul copilului.

În dreapta corpului a fost pusă vertical o piatră, fragment al unei râșnițe precucuteniene.

Probabil tot din acest mormânt provenea un inel, care a fost descoperit, însă, la circa 50 cm spre est de capul copilului, într-o gaură de crotovină. Inelul era făcut din tablă îndoită, cu capetele petrecute unul peste altul (fig. 8/7). În câmpul central de deasupra avea două mici orificii, în care probabil că, odinioară, au fost montate pietre prețioase/ semiprețioase sau sticle cu rol de ornament²¹. Având în vedere că inelul avea un diametru foarte mic, de doar 2 cm, el trebuie să fi aparținut unui copil.

Mormântul nr. 11 aparținea tot unui copil, decedat pe la cinci-șase luni și se afla puțin mai spre vest de precedentul (□ 66a), dar tot în perimetrul aceluiași cuptor (fig. 8/3). Groapa mormântului era tot ovală (0,42 x 0,25 m) și, de asemenea, a fost acoperită cu lutuieli ale cuptorului. Scheletul era foarte prost păstrat, dar s-a putut aprecia că era întins pe spate și cu capul spre nord-vest. Capul fiind căzut spre piept, privirea era orientată spre sud. N-a avut inventar. Analiza antropologică a arătat că și acest craniu prezenta urme evidente de deformare, ceea ce demonstrează clar că bandajarea craniului se făcea la o vârstă deosebit de fragedă.

Mormântul nr. 12 a fost descoperit spre marginea sud-vestică a laviței locuinței precucuteniene nr. 8. Groapa era de formă cvasidreptunghiulară, cu colțurile și laturile scurte puternic rotunjite (L = 2,20 m; l = 0,80-0,90 m). Fundul gropii se afla la 1,75 m de la suprafața actuală. Scheletul era total deranjat, iar capul lipsea (fig. 9/1). După direcția gropii, se poate aprecia că și acest schelet a fost cu capul orientat spre nord. A aparținut unei persoane înaintate în vârstă (peste 50 de ani), probabil de sex masculin.

Chiar dacă mormântul a fost în mod cert jefuit (așa cum s-a constatat și în alte situații)²², printre oasele răvășite a rămas, totuși, un inventar bogat, conținând, în primul rând, 45 de mărgele (fig. 9/5-8) de diverse forme (rotunde, plate, cilindrice) și făcute din diverse materiale: 30 (dintre care două sparte) din sticlă și pastă de sticlă (doar una cilindrică, restul sferoidale: fig. 9/7); opt din cornalină, toate aplatizate și fațetate (fig. 9/5); patru din chihlimbar (fig. 9/6); trei din calcar cretos (fig. 9/8).

S-a găsit și o mică fibulă de bronz (L = 37 mm), din care s-a păstrat complet corpul arcuit (de secțiune ovală), piciorul (având la partea superioară un mic buton) și portagrafa; trecerea

20 Determinarea a fost făcută de prof. dr. Sergiu Haimovici. Un canin perforat, provenind de la un carnivor, s-a găsit și în mormântul sarmatic de la Focșani (S. Morintz, *Nekotorye voprosy sarmatsko-go naselenija v Moldove i Muntenii v svjazi s Fokšanskim pogrebeniem*, în *Dacia*, N.S, III, 1959, p. 458, fig. 6/7).

21 Gh. Bichir, *op. cit.*, 1993, p. 155-156 și fig. 12/23. O analogie pare s-o reprezinte și cele două inele din inventarul mormântului sarmatic de la Brăila – Cartierul Radu Negru (N. Harțuche, *Descoperiri sarmatice din zona Brăilei*, în *Istros*, I, 1980, p. 204, fig. 23/3; 24/4).

22 M. Brudiu, *Deux tombes tumulaires de la zone de Galați*, în *Dacia*, N.S., XXIII, 1979, p. 328.

de la corp la picior e marcată printr-o nervură în relief. Resortul s-a păstrat doar în partea dreaptă, dar în stânga a rămas suportul subțire al acestuia. Acul, extrem de subțire, este rupt în două, având o lungime de 3 cm (fig. 9/4)²³. Pe baza asemănării cu fibula din mormântul nr. 1 de la Oltenița-Ulmeni, piesa noastră se poate data, de asemenea, la începutul secolului al II-lea d. Hr.²⁴. Probabil de la fibulă provin petele de cocleală verde, vizibile pe două coaste. Ulterior, însă, pe baza desoperirilor din mormântul sarmatic de la Tutova, Gh. Bichir a datat acest tip de fibulă și mai timpuriu, în secolul I d. Hr.²⁵, iar V. I. Grosu o datează în a doua jumătate a sec. I – prima jumătate a sec. II d. Hr.²⁶

În mormânt mai era și un fragment dintr-un mic manșon de bronz (L = 1 cm; D = 6-7 mm), deschis pe linia mediană centrală și cu un orificiu lateral (de doar 1,5 mm diametru: fig. 9/3). În mod cert, orificiul a servit la fixarea unei tije de lemn (poate a unei săgeți). În acest sens, este extrem de interesant faptul că sternul prezintă un orificiu (fig. 9/2), străpuns, aproape sigur, de un vârf de săgeată. Nu este exclus ca manșonul de bronz să fi rămas în stern, după extragerea săgeții, ceea ce ar explica atacarea structurii osului, constatată la analiza antropologică.

Mormântul nr. 13 a aparținut unei femei adulte (25-30 de ani), al cărei schelet s-a păstrat bine (mai puțin coastele). Avea aceeași orientare, cu capul spre nord-vest, dar privirea era îndreptată spre vest. Scheletul era în poziție întinsă, cu mâinile pe lângă corp (fig. 10/1). Groapa mormântului a fost săpată în colțul sudic al locuinței nr. 8 și era de formă oval alungită (2,20 x 0,90 m), fiind mult mai lungă decât scheletul (îndeosebi spre picioare). Fundul gropii era la 1,75 m de la suprafață.

Ca inventar, a avut, în zona gâtului, un colier de mărgelă (fig. 10/2) din pastă de sticlă (șase s-au păstrat bine) gălbuie (una singură era maronie); patru aveau formă cilindrică scurtă, una era rotundă, aplatizată, iar alta era ca un butoiș. De asemenea, lângă omoplatul drept s-a găsit un pandantiv, realizat dintr-un os²⁷, lung de circa 4 cm, perforat la un capăt (fig. 10/3).

Mormântul nr. 14 a aparținut unui adult (20-25 de ani). Determinarea sexului decedatului este incertă, deoarece trăsăturile masculine (predominante) se amestecă cu cele feminine; inventarul ar indica mai degrabă o femeie. Scheletul, parțial conservat, era orientat cu capul spre NNV și privirea spre vest. Se pare că brațul drept a fost îndoit spre cap, în timp ce cel stâng era întins pe lângă corp (fig. 11/1). Groapa mormântului a fost săpată pe la mijlocul laturii sud-estice a locuinței nr. 8. Era de formă dreptunghiulară (ceva mai îngustă spre picioare), cu colțurile mult rotunjite (L = 2,25 m; l maximă = 0,85 m). Fundul gropii se afla la 1,80 m de la suprafața actuală.

Mormântul avea un inventar bogat și interesant. Conținea 45 de mărgelă simple (fig. 11/3), rotunde și aplatizate (una singură era bitronconică) și opt îngemănate, de tip clepsidră (fig. 11/4), toate din pastă de sticlă, cu excepția a două de lapislazuli (rotunde, aplatizate) și

23 Piesa a fost restaurată de muzeograf Ion Cristea (Complexul Muzeal Național „Moldova” Iași), căruia îi mulțumim și pe această cale.

24 Gh. Bichir, *op. cit.*, 1977, pl. 22/2 și p. 191.

25 Idem, *op. cit.*, 1993, p. 142 și fig. 4/4; 5/1.

26 V.I. Grosu, *op. cit.*, 1990, p. 134 (tipul F13).

27 După determinarea făcută de prof. Sergiu Haimovici, osul ar proveni de la un carnivor mic, probabil o nevăstuică.

a două de cornalină, de formă paralelipipedică (fig. 11/5). Marea majoritate erau grupate în jurul genunchilor și gleznelor, decorând probabil veșmântul, iar câteva (printre care și cele de lapislazuli și cornalină) au fost găsite în zona gâtului, făcând parte, probabil, dintr-un colier.

În dreptul umărului stâng era o fusaiolă conică, cu baza fațetată oblic, înaltă de 5 cm (fig. 11/6), iar mult deasupra abdomenului a fost depus un flacon de sticlă, înalt de 12 cm, de tip unguentarium, cu o colorație albăstruiă (fig. 11/2). Fundul flaconului avea diametrul de 3,3 cm, în timp ce gâtul, foarte înalt și zvelt, doar 8 mm. Flaconul, păstrat intact, conținea un produs vâscos, probabil o substanță aromată. Din punct de vedere tipologic, acest *unguentarium* se încadrează în tipul candelă, subtipul cu corp conic scund și gât cilindric foarte înalt și subțire, datându-se îndeosebi în secolul al II-lea d. Hr.²⁸

La -1,35 m de la suprafață era un fragment de la o toartă de amforă, din pastă foarte densă, de culoare cărămizie (fig. 11/7).

Mormântul nr. 15 a aparținut unei femei mature (60-65 ani), dar scheletul era foarte deteriorat, mai ales în jumătatea superioară. Capul era orientat spre nord, iar mâinile erau întinse de-a lungul corpului (fig. 12/1). Groapa a fost săpată la sud de cuptorul locuinței precucuteniene nr. 8. Era de formă dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite ($L = 2,30$ m; $l = 0,70$ m). Fundul gropii se găsea la 1,80 m de la suprafața actuală.

Și acest mormânt conținea un mare număr de mărgelile: cele mai multe, din pastă de sticlă (cel puțin 30) erau rotunde (fig. 12/3), doar două fiind alungite (una era aurită)²⁹, iar alte două erau îngemănate (fig. 12/4); apoi, mai erau două mărgelile de calcar cretos, una de chihlimbar și două de lapislazuli (fig. 12/5).

Lângă umărul drept era o fusaiolă conică, cu baza fațetată oblic, înaltă de circa 5 cm (fig. 12/6), asemănătoare cu cea din mormântul precedent.

În zona pieptului s-a păstrat, corodată și în stare fragmentară (doar resortul cu o bucată din arc, precum și acul cu portagrafa), o fibulă de fier (fig. 12/7). Datorită stării sale extrem de fragmentare, e dificil să încercăm o încadrare tipologică.

Piesa cea mai importantă a fost găsită în dreptul cotului stâng: o oglindă de bronz, cu un mic mâner perforat, bine conturat, prin îngroșare (fig. 12/2); era acoperită cu un material alb strălucitor, care s-a corodat puternic³⁰. Avea o înălțime de 47 mm și un diametru de 37 mm. Pe verso, se distinge clar o tamga, având drept motiv central o proeminență conică, înconjurată de un motiv dreptunghiular; două mici diagonale, ce pornesc de la punctul central spre colțurile superioare ale dreptunghiului, lasă impresia unui semn în formă de M. Între dreptunghi și marginea îngroșată și ușor înălțată a oglinzii sunt dispuse radial mai multe liniuțe în relief, ceea ce reprezintă o variantă a motivului solar, bine atestat la oglinzile sarmatice

28 M. Bucovală, *Vase antice de sticlă la Tomis*, Constanța, 1968, p. 100-103 (nr. 184-194), 107-108 (nr. 205-211), 146-147; V. I. Grosu, *op. cit.*, p. 150 (tipul S8); *Stepi evropejskoj časti SSSR v skifó-sarmatskoje vremja*, în *Archeologija SSSR*, Moskva, 1989, tabl. 58/28..

29 Mărgelile poleite cu aur se cunosc și în alte morminte sarmatice din Moldova (Gh. Bichir, *op. cit.*, 1977, p. 185; Idem, *op. cit.*, 1993, p. 152).

30 Așa cum a stabilit analiza efectuată pe mai multe exemplare de oglinzi, acestea erau turnate dintr-un aliaj care avea la bază cuprul, în amestec cu plumb, cositor, arseniu, stibiu și zinc (Gh. Bichir, *op. cit.*, 1973, p. 107). Exemplarul nostru, acoperit cu o puternică cocleală verzuie, se înscrie în categoria pieselor care conțineau mai mult cupru.

din mediul nord-pontic³¹. Prezența semnului de tip tamga arată că piesa a avut o semnificație magico-apotropaică³². Oglinda se încadrează în categoria celor de mici dimensiuni și se datează mai ales în secolul al II-lea d. Hr., reprezentând o variantă de tranziție de la tipul sarmato-pontic la cel caracterizat drept sarmato-carpic³³. Aceste oglinzi cu tamga au fost atribuite roxolanilor³⁴. Pe teritoriul Moldovei, cea mai bună analogie pentru piesa noastră am găsit-o în mormântul nr. 4 de la Cioinagi³⁵, care, la nivelul cunoștințelor din acel timp, a fost datat în secolul al IV-lea d. Hr.³⁶. Ne punem întrebarea dacă nu cumva și necropola de la Cioinagi n-ar trebui redată, așa cum s-a procedat recent pentru alte complexe funerare din acest spațiu³⁷. O variantă evoluată a acestui motiv rectangular de tamga, de data aceasta sub formă de pătrate circumscrise în jurul unui punct central și cu colțurile întretăiate de două diagonale, a fost descoperită în mormântul nr. 7 din necropola de la Badragii Noi (pe malul stâng al Prutului)³⁸, semnul fiind datat în jurul anilor 240 d. Hr.³⁹

Bogatul inventar al acestui mormânt arată că persoana înhumată aici s-a bucurat de prestigiu în cadrul comunității⁴⁰.

Mormântul nr. 16 a aparținut unui copil foarte mic, decedat probabil curând după naștere. Era total deranjat, păstrându-se doar câteva fragmente din calota craniană. Resturile au fost descoperite lângă marginea sud-estică a locuinței nr. 8A (caseta E, □ 73b), în afara perimetrului locuinței, doar la 0,60 m de la suprafața actuală, fiind vorba, deci, de o simplă alveolare, adâncită cam 30 cm de la suprafața de săpare.

*

În concluzie, la Isaiia s-a descoperit o necropolă plană de înhumăție, aparținând unei comunități sarmatice. În mormântările plane sunt caracteristice zonelor periferice de răspândire a sarmaților, în contrast cu aria lor principală, nord-pontică, unde era preferat ritualul în mormântărilor tumulare⁴¹. În zonele mai îndepărtate de aria lor principală de răspândire,

31 *Ibidem*, 1973, p. 109; V. S. Dračuk, *Sistemy znakov Severnogo Pričernomor'ja. Tamgoobraznye znaki severnopontijskoj periferii antičnogo mira pervyh vekov našej ery*, Kiev, 1975, p. 63.

32 Gh. Bichir, *op. cit.*, 1973, p. 110; Idem, *op. cit.*, 1977, p. 187.

33 Idem, *op. cit.*, 1973, p. 108; Idem, *op. cit.*, 1977, p. 186.

34 Idem, *op. cit.*, 1977, p. 187.

35 E. Zaharia, *Morminte sarmatice descoperite la Cioinagi în 1949 (r. Tg. Berești, reg. Galați)*, în *Materiale*, VI, 1959, fig. 3/2.

36 *Ibidem*, p. 897.

37 Gh. Bichir, *op. cit.*, 1993, p. 135-161.

38 S. Kurciatov, V. Bubulici, *Necropola de la Badragii Vechi și problema fazei finale a culturii sarmatice*, în *Vestigii arheologice din Moldova*, Chișinău, 1997, p. 226-227 și fig. 3/5.

39 *Ibidem*, p. 229; V. S. Draciuk, *Sistema znakov Severnogo Pričernomorijskogo*, Kiev, 1975, p. 63.

40 Gh. Bichir, *op. cit.*, 1973, p. 110.

41 Idem, *op. cit.*, 1977, p. 171; K. F. Smirnov, *Répartition des tribus sarmates en Europe Orientale*, în *VIème Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques. Les rapports et les informations des archéologues de l'URSS*, Moscou, 1962, p. 5; M. G. Moškova, în *Stepi evropejskoj časti SSSR v skifo-sarmatskoe vremja*, Moskva, 1989, p. 176; M. Petrescu-Dîmbovița, M. Florescu, A. C. Florescu, *Trușești. Monografie arheologică*, București-Iași, 1999, p. 618.

așa cum este cazul și cu Moldova, sarmații nu își mai înălțau, decât arareori tumuli proprii, ci își depuneau decedații fie în morminte plane, fie în movile ridicate de populații mai vechi⁴². Dat fiind configurația terenului de la Isaiia-Balta Popii, care, privit din vale, apare bombat spre zona centrală, ca o movilă, putem presupune că acest fapt a putut determina, eventual, grupul sarmat stabilit aici să aleagă acest loc pentru înmormântări, ca un substitut de tumul. Alegerea unor asemenea locuri care puteau să corespundă ideii de tumul (dune de nisip, tell-uri preistorice, proeminențe ale unor terase de râuri) este semnalată și în alte cazuri⁴³.

Pe de altă parte, trebuie să ținem cont și de faptul că, în perioada mijlocie (secolele I î. Hr. – I d. Hr.) și în cea târzie (secolele II-IV d. Hr.) a istoriei lor, o tendință constantă a ritului funerar al sarmaților constă tocmai în extinderea înmormântărilor plane în dauna celor cu tumuli⁴⁴.

Până în prezent, s-au descoperit aici 16 morminte, dintre care 11 pot fi atribuite în mod cert sarmaților. M. 1 este sigur dintr-o perioadă mai nouă, iar alte două morminte de adulți (nr. 2 și 3), fără inventar, dar cu o orientare asemănătoare mormintelor sarmatice, ar putea fi atribuite, cu incertitudine, acestei perioade. Tot fără inventar au fost și două morminte de copii (nr. 11 și 16, dintre care ultimul era complet distrus), dar plasarea lor în zona cea mai densă a înmormântărilor sarmatice (caseta E), ca și orientarea caracteristică a gropii în cazul M. 11, ne-au determinat să le atribuim, aproape sigur, respectivei necropole.

În ceea ce privește gropile mormintelor, constatăm că la adulți acestea sunt, de regulă, aproape rectangulare, cu colțurile rotunjite și cu o îngustare evidentă spre picioare. Uneori, se constată o arcuire spre mijlocul gropilor, ceea ce le apropie de forma oval alungită (M. 8 și M. 13). La mormintele de copii, în mod invariabil, gropile se prezintă sub forma unor simple alveolări de formă ovală. Deosebiri se constată între mormintele de adulți și cele de copii și în ceea ce privește adâncimea gropilor. Cele pentru copii oscilează între 0,60 și 0,90 m de la suprafața actuală, în timp ce la adulți adâncimea gropilor variază între 1,30 și 1,80 m.

Scheletele sunt toate întinse pe spate și orientate cu capul spre nord (cinci cazuri), spre NV și NNV (în alte cinci cazuri), iar spre NNE e un singur mormânt; la două morminte de copii nu se poate stabili orientarea. Deci, orientarea spre nord, cu inerente deviații spre NV și NE, este utilizată în exclusivitate⁴⁵. La cele opt schelete la care s-a putut constata poziția mâinilor, acestea erau întinse pe lângă corp în șase cazuri. Într-un caz (M. 8), mâna stângă era îndoită și palma stătea pe abdomen, iar în altul (M. 14) dreapta era îndoită spre cap⁴⁶.

Deosebit de interesantă este constatarea făcută la analiza antropologică, în privința celor trei cranii cu urme de deformare artificială (M. 5, 8 și 11), de tipul „circular-erect”, prin bandajare la o vârstă timpurie. Nu se poate stabili o legătură între aceste trei morminte și inventarul lor, care într-un caz (M. 11) lipsea, iar în celelalte două era chiar sărăcăcios; deci, nu poate fi vorba de deformare în scopuri de distincție socială, așa cum s-a presupus în alte

42 Gh. Bichir, *op. cit.*, 1977, p. 171; M. Petrescu-Dîmbovița, M. Florescu, A. C. Florescu, *op. cit.*, p. 618.

43 Gh. Bichir, *op. cit.*, 1977, p. 171; N. Harțușche, *op. cit.*, p. 195.

44 I. Ioniță, *Sarmații*, în *Istoria Românilor*, II, București, 2001 (coord. D. Protase, Al. Suceveanu).

45 Situația este comună mării majorității a necropolelor sarmatice din Moldova (Gh. Bichir, *op. cit.*, 1977, p. 172).

46 Ambele poziții sunt cunoscute și în alte necropole sarmatice din Moldova (*Ibidem*; M. Petrescu-Dîmbovița, M. Florescu, A. C. Florescu, *op. cit.*, p. 620).

cazuri⁴⁷. Nu există diferențiere nici în funcție de sex, deoarece scheletul din M 5 aparține unui bărbat, iar cel din M 8 unei femei; la cel de al treilea, aparținând unui copil foarte mic, caracterele de sex nu se conturaseră încă. La două dintre aceste schelete (M. 5 și 8) s-a putut stabili tipul antropologic, fiind prezente elemente paleomediterrane.

Elementele de inventar ale necropolei par să indice un grup sarmatic destul de timpuriu (probabil roxolani)⁴⁸, așezat aici în secolul al II-lea, dacă nu chiar din a doua jumătate a secolului I d. Hr.⁴⁹ Alegerea locului pentru o asemenea așezare timpurie nu este întâmplătoare, fiind imediat în dreapta Prutului, adică în legătură directă cu grupul masiv de populație sarmatică așezat între Prut și Nistru⁵⁰. Dar, prezența celor trei crani deformati ridică probleme dificile, atât în privința datării, cât și a apartenenței etnice a necropolei. Majoritatea covârșitoare a descoperirilor de aici indică o datare timpurie (a doua jumătate a sec. I – prima jumătate a sec. II d. Hr.), dar despre obiceiul deformării craniilor s-a afirmat că nu a fost practicat, la vest de Nistru, mai devreme de ultimul sfert al secolului al III-lea d. Hr.⁵¹. Totuși, unii cercetători au considerat că există morminte cu crani deformati în Basarabia sau chiar la vest de Prut (Vlăsinești, Mitoc) încă din secolul I d. Hr.⁵², dar Gh. Bichir a combătut, în repetate rânduri și cu insistență (deși cu argumente discutabile, în opinia noastră) această aserțiune⁵³.

În această situație, putem presupune fie că deformarea craniilor s-a practicat la roxolani mai devreme decât se acceptă în general, fie că, prin relații intertribale, elemente izolate din triburile alanice (poate aorsi, aflați, de la mijlocul secolului I d. Hr., în contact atât cu roxolanii, cât și cu alanii)⁵⁴ ar fi putut pătrunde de timpuriu în zona controlată de iazigi, ori că necropola de la Isaiia cuprinde morminte din mai multe etape, care s-ar înșirui până la sfârșitul secolului al II-lea d. Hr. Având în vedere caracterul concentrat al mormintelor și datarea uniformă a descoperirilor, înclinăm, mai degrabă, spre acceptarea celei de a doua ipoteze. În acest sens, credem că între roxolani și alani trebuie să se fi stabilit deja relații mai strânse decât se presupune în prezent, dat fiind că alanii reușiseră să creeze o mare confederație tribală⁵⁵. Un răspuns la această dilemă l-am putea avea doar în cazul descoperirii unor noi morminte cu crani deformati, dar cu un inventar semnificativ, care să permită o datare foarte precisă.

Din cele 11 morminte cu inventar, mărețele erau prezente în opt. Majoritatea decorau veșmintele celor decedați, dar se întâlnesc și șiraguri în jurul gleznelor, precum și coliere. Cele mai multe erau din pastă sticloasă, de calitate destul de rudimentară (fig. 13/A 1-62, B 1-2, C

47 Gh. Bichir, *op. cit.*, 1993, p. 163.

48 Idem, *op. cit.*, 1977, p. 194.

49 Idem, *op. cit.*, 1993.

50 V. I. Grosu, *op. cit.*; N. L. Čaplyghina, *Naselenie Dnestrovsko-Karpatkich zemel' i Rim v I – načale III v. n.e.*, Chișinău, 1990, harta dintre p. 96 și 97.

51 Gh. Bichir, *op. cit.*, 1977, p. 173; Idem, *op. cit.*, 1993, p. 163, 167.

52 V. I. Grosu, *op. cit.* p. 34, 66; Gr. Foit, în *SCIV*, 21, 1970, 4, p. 668; V. Chirica, *Morminte sarmatice descoperite la Mitoc (jud. Botoșani)*, în *SCIVA*, 30, 1979, 4, p. 633, 634.

53 Gh. Bichir, *op. cit.*, 1977, p. 173; Idem, *op. cit.*, 1993, p. 150-151; 163-164, 167.

54 A. V. Simonenko, B. I. Lobai, *Sarmaty severo-zapadnogo Pričernomor'ja v I v. n.e.*, Kiev, 1991, p. 85-88; Gh. Bichir, *op. cit.*, 1993, p. 149, 151, 166.

55 A. S. Skripkin, *The Sarmatian Phenomenon*, în *The Archaeology of the Steppes. Methods and Strategies* (ed. Bruno Genito), Napoli, 1994, p. 283.

1-5, D 16-42; 14/A 1-12, B 1-12, C 5-55, D 7-38), având diferite forme (rotunde, ovale, oval alungite, aplatizate, cilindrice, îngemănate) și diverse culori (gălbui, albăstrui, auriu, verzui). Foarte interesante sunt mărgelile multiple (îngemănate), în formă de clepsidră, făcute din pastă de sticlă (fig. 14/C 5-9, D 7-9), care au analogii în mormântul de la Ștefănești⁵⁶, datat în a doua jumătate a secolului I d. Hr.⁵⁷, în mormântul nr. 1 de la Tutova⁵⁸, în mormântul sarmatic nr. 8 din tumulul 1 de la Giurcani, datat în sec. I d. Hr.⁵⁹, în mormântul nr. 3 de la Mitoc⁶⁰, datat în sec. al II-lea d. Hr.⁶¹, în mormântul de la Smârdan, cu aceeași datare⁶², ca și în necropola de la Cuconeștii Vechi, datată în a doua jumătate a sec. I – sec. II d. Hr.⁶³ Se întâlnesc și mărgelile prelucrate din alte materiale: sticlă (fig. 14/D 6), calcar cretos (fig. 13/D 13-15; 14/D 3-4), cornalină (fig. 13/D 1-8; 14/C 1-2), lapislazuli (fig. 14/C 3-4, D 1-2), chihlimbar (fig. 14/D 5).

Celelalte obiecte de inventar apar mai rar, individualizând oarecum mormintele. Vase sunt prezente doar în trei morminte, unul fiind lucrat la roată (fig. 7/4) și două cu mâna (fig. 3/2; 8/5). În mormântul cu vas lucrat la roată (M. 9) apare și o toartă de la un vas lucrat cu mâna (fig. 7/5), iar în alt mormânt (M. 14) era un fragment dintr-o toartă de amforă (fig. 11/7). În câte două cazuri apar fibule (M. 12 și M. 15; una de bronz, cealaltă de fier: fig. 9/4; 12/7), fusaiole (M. 14 și M. 15: fig. 11/6; 12/6)⁶⁴ și pandantive de os (M. 10 și M. 13: fig. 8/4; 10/3). Cu caracter de unicat sunt: pandativul cordiform de bronz (M. 6: fig. 5/2), flaconul de sticlă de tip *unguentarium* (M. 14: fig. 11/2), oglinda cu tamga (M. 15: fig. 12/2), inelul din tablă de bronz (probabil M. 10: fig. 8/7) și manșonul de bronz al unei tije de lemn (M. 12: fig. 9/3). Remarcăm faptul că, până în prezent, nu s-au descoperit arme în cadrul inventarului, ceea ce credem că poate fi pus mai curând pe seama caracterului limitat al cercetării, decât pe seama vreunei interdicții (așa cum s-a presupus)⁶⁵.

Așa cum arată inventarul mormintelor (fibulele, vasul lucrat la roată, flaconul de tip *unguentarium*, unele tipuri de mărgelile), respectivul grup avea legături cu populația dacică,

56 Gh. Bichir, *op. cit.*, 1993, p. 147, fig. 7/2, 4.

57 *Ibidem*, p. 146-147, 158.

58 *Ibidem*, p. 140, fig. 4/5-7.

59 *Ibidem*, p. 154, fig. 12/13-15; C. Buzdugan, *Cercetările arheologice de la Giurcani*, în *CercArh*, IV, 1981, p. 13, 16-17 și fig. 5/9-10. Alte mărgelile similare au fost semnalate în inventarele unor morminte datate în secolul al III-lea d. Hr.: Foçșani (S. Morintz, *op. cit.*, fig. 6/3 și p. 469-470) și Peicani (V. Palade, *Noi descoperiri sarmatice în zona Bîrladului*, în *Hierasus*, IV, 1981, p. 70 și fig. 6), a căror redare probabil s-ar impune.

60 V. Chirica, *op. cit.*, p. 634 și fig. 2/2, 5, 8, 9.

61 *Ibidem*, p. 635.

62 M. Brudiu, *Une tombe sarmate tumulaire dans le territoire romain du sud de la Moldavie*, în *SAA*, IX, 2003, p. 357, fig. 3/30-37.

63 V. I. Grosu, *op. cit.* p. 188, fig. 18A/7.

64 Acest tip de fusaiolă are analogii în morminte sarmatice timpurii, datate în secolul I d. Hr.: C. Buzdugan, *Săpăturile arheologice din anul 1980 de la Giurcani, jud. Vaslui*, în *CercArh*, V, 1982, p. 29-30, 33, pl. III/3; Gh. Bichir, *op. cit.*, 1993, fig. 7/1; 11/6.

65 I. Nestor, în *Istoria României*, I, București, 1960, p. 679; V. Sirbu, *Despre unele probleme de arheologie și istorie ale Câmpiei Brăilei în secolele I-III e.n.*, în *CCDJ*, II, 1986, p. 194.

precum și cu lumea romanică de la Dunărea de Jos, dar își păstra și elemente tradiționale, specifice, precum vasele lucrate cu mâna, fusaiiolele⁶⁶, oglinzile cu tamga, îmbrăcămintea bogat decorată cu mărgelile lucrate din diferite materiale ș.a.

Același inventar ne arată că grupul era structurat din punct de vedere social, ca și întreaga societate sarmată din acel timp⁶⁷, existând morminte cu un inventar evident mai bogat. Acest aspect se reflectă chiar și în cazul mormintelor de copii, așa cum demonstrează cele două morminte alăturate (10 și 11), dintre care unul (M. 11) era lipsit de inventar, în timp ce celălalt avea un vas, mărgelile, un pandantiv de os și, probabil, un inel.

În ceea ce privește vârsta celor decedați (în cazurile în care analiza antropologică a putut-o determina), se remarcă gradul sporit al mortalității infantile (șase decedați, cu vârsta sub un an). De asemenea, nici speranța de viață nu era prea ridicată, având în vedere cei cinci adulți decedați și doar cele două persoane bătrâne existente aici. Oricum, prezența în necropolă a tuturor categoriilor de vârstă dovedește prezența în acest loc a unui grup familiar compact⁶⁸.

Cercetările de până acum nu au surprins decât un fragment al acestei necropole. Mormintele descoperite se întind pe o distanță de peste 40 de metri, iar în cazul în care și M. 2 ar aparține acestei necropole atunci ar fi vorba chiar de 50 de metri. Oricum, este evidentă o concentrare a mormintelor pe circa zece metri, în zona centrală, ca și plasarea unor morminte fără inventar spre margini. Astfel, în zona centrală, pe o suprafață de circa 70 m², s-au găsit zece morminte, deci un mormânt cam la 7 m². Pare, deci, a fi vorba de o necropolă destul de mare, având în vedere că doar ca excepție necropolele sarmatice din Moldova depășesc 15 morminte⁶⁹.

Date mai relevante vom avea după raderea completă a întregii suprafețe descoperite până în prezent, ca și după deschiderea altor suprafețe adiacente. De asemenea, cercetarea părții sud-estice a sitului de la Isaiia-Balta Popii ar putea să ducă și la descoperirea așezării acestei comunități sarmatice⁷⁰, deoarece în partea nord-vestică, pe care deja am sondat-o, nu au apărut urme consistente de locuire din această perioadă⁷¹.

66 Exemplarul similar de la Giurcani (Gh. Bichir, *op. cit.*, 1993, p. 153, fig. 11/6) indică o datare în sec. I d. Hr.

67 Boris F. Železčikov, *Sarmatians as Nomads, in The Archaeology of the Steppes. Methods and Strategies* (ed. Bruno Genito), Napoli, 1994, p. 256-260.

68 Al. Andronic, *În legătură cu datarea descoperirilor sarmatice de la Vaslui*, în *Carpica*, XI, 1979, p. 166.

69 Gh. Bichir, *op. cit.*, 1973, p. 174; Idem, *Pătrunderea sarmaților la Dunărea de Mijloc și relațiile lor cu getodacii*, în *Muzeul Național*, 3, 1976, p. 19; Al. Păunescu, P. Șadurschi, V. Chirica, *Repertoriul arheologic al județului Botoșani*, I, București, 1976, p. 217; Al. Andronic, *op. cit.*, 1979, p. 166; M. Petrescu-Dimbovița, M. Florescu, A. C. Florescu, *op. cit.*, p. 611, 618.

70 În general, în întreaga lume sarmată nu se cunosc decât mormintele acestei populații, deoarece sarmații duceau un mod de viață nomad (B. F. Železčikov, *op. cit.*, p. 252).

71 Printre piesele descoperite în 2003, nelegate de un complex funerar și care ar putea fi atribuite sarmaților, amintim o cataramă de bronz (fig. 15/2), găsită în caseta C (m 56,20/ □ h): analogie la V. I. Grosu, *op. cit.*, p. 53 și p. 186, fig. 16/5 (Gruška). Vezi și fragmentul de brățară de bronz (fig. 15/1), descoperit în 2002, cam în aceeași zonă (N. Ursulescu, V. Merlan, F. Tencariu, M. Văleanu, *op. cit.*, 2003, p. 158) și atribuit, inițial, Hallstatt-ului timpuriu.

ANEXA I

EXPERTIZA ANTROPOLOGICĂ ASUPRA OSEMINELOR
DIN MORMÂNTUL NR. 4 DE LA ISAIIA

Dan Botezatu

Conservarea scheletului dintr-un mormânt aparținând necropolei sarmatice de la Isaiia-Balta Popii (com. Răducăneni, jud. Iași) este precară și incompletă, fragmentele păstrate fiind, în majoritate, deteriorate, datorită condițiilor de zacere în pământ.

Din segmentul cranian s-au păstrat doar cinci fragmente din osul frontal (inclusiv regiunea bregmatică), trei mici porțiuni din oasele parietale, un fragment din osul temporal drept și două fragmente mandibulare (fără ramul vertical).

Partea post-craniană este și mai incompletă, putându-se determina următoarele: jumătatea superioară a femurului drept, un fragment de omoplat drept, șapte corpuri vertebrale din regiunea dorsală și sacrală, inclusiv circa 15-16 mici porțiuni din arcurile neurale ale vertebrelor respective, circa 18-20 fragmente costale, precum și alte mici așchii osoase nesemnificative.

Judecând după mărimea și grosimea oaselor păstrate, precum și după stadiul de erupere a dentiției nepermanente (de lapte), putem aprecia vârsta ca fiind cuprinsă între 6 și 9 luni. Sexul este imposibil de stabilit.

Dentiția de lapte a fost surprinsă în stadiul de erupere a incisivilor centrali inferiori, cei laterali fiind în faza de persare a zonei alveolare; pe fragmentele de mandibulă se mai pot observa mugurii caninilor și ai molarilor de lapte, aceștia nefiind încă erupți. Toate aceste caractere confirmă vârsta stabilită.

Din nefericire, resturile din scheletul post-cranian nu ne pot da nici un indiciu morfologic în caracterizarea antropologică a scheletului.

Totuși, judecând după forma ramului orizontal al mandibulei (upsiloid), precum și după gradul de curbură al fragmentelor din oasele frontal și parietale, putem aprecia că neurocraniul trebuie să fi avut o formă destul de rotunjită, cu caractere brahicrane, ce nu ne surprind pentru respectiva perioadă.

ANEXA 2

Nr. mormânt	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Datare	0	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0
Orientare	7	3	3	1	1	1	0	3a	2a	3a	3	1	3	3a	1	0
Poziție corp	1	1	1	1	1	0	0	1	1;7	1	1	1	1	1	1	0
Forma gropii	1	1	1	2	1	2	0	2	1	2	2	1	2	1	1	0
Adâncime			1,40	0,80	1,20	0,80	0,60	1,30	1,65-1,80	0,90-1,00	0,90-1,00	1,75	1,75	1,80	1,80	0,60
Conservare	1	1	3	2	2	4	4	2	2	2	4	4	2	1	3	4
Sex	0	0	0	0	1	0	0	2	1	0	0	1	2	1?; 2?	2	0
Vârsta	0	0	0	1	4	1	1	4	4	1	1	5	4	4	5	1
Cranium	2	2	0	1	3	1	1	3	2	2	3	0	2	2	1	1
Tipul antropologic	0	0	0	0	1a	0	0	3, 1a	4	0	0	4?	3	4, 1	1	0
Măinile	1	1	1	1	1	0	0	2	1	0	0	0	1	3	1	0
Inventar	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	0
Mărgele	0	0	0	0	1	0	1	1	0	1	0	1, 2, 3, 5	1	1, 3, 4	1, 2, 4, 5	0
Forma mărgele	0	0	0	0	1	0	1	1	0	1	0	1, 2, 3	1	1, 3, 4, 5	1, 2, 4, 5	0
Ceramică	0	0	0	1	0	0	0	0	2; 3	1	0	0	0	5; 4	0	0
Fusaiolă	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0
Podoabe	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1?; 2	0	4	2	0	5; 6	0

LEGENDĂ

Datare: 0-incertă; 1-sarmat

Orientare: 1-N; 2-NE; 2a-NNE; 3-NV; 3a-NNV; 4-S; 5-SE; 6-SV; 7-V

Poziție corp: 1-întins pe spate; 2-întins dr.; 3-întins st.; 4-chircit spate; 5-chircit dr.; 6-chircit st.; 7-culcat pe abdomen

Forma gropii: 0-nedeterminat; 1-rectangulară; 2-ovală

Conservare: 1-bună; 2-relativ bună; 3-rea; 4-f. rea

Sex: 0-nedeterminat; 1-masculin; 2-feminin

Vârsta: 0-nedeterminat; 1-infans I; 2-infans II; 3-adolescent; 4-adult; 5-matur

Cranium: 0-lipsă; 1-deteriorat; 2-normal; 3-deformat

Tipul antropologic: 0-nedeterminat; 1-mediteranoid; 1a-palcomediteranoid; 2-proto-europoid; 3-nordoid; 4-dinaroid

Măinile: 0-nedeter.; 1-întinse; 2-dr. întinsă, st. îndoită; 3-st. întinsă, dr. îndoită; 4-ambele aduse pe abdomen; 5-ambele aduse la față

Inventar: 0-nu; 1-da

Mărgele: 0-lipsă; 1-sticlă; 2-calcar; 3-cornalină; 4-lapis-lazuli; 5-chihlimbar.

Forma mărgele: 0-lipsă; 1-rotunde; 2-tubulare; 3-aplatizate; 4-clepsidă; 5-cilindrice

Ceramică: 0-lipsă; 1-vas manual; 2-vas roată; 3-frag. manual; 4-frag. roată; 5-vas sticlă

Fusaiolă: 0-nu; 1-da

Podoabe: 0-lipsă; 1-pandantiv bronz; 2-pand. os 3-inel; 4-fibulă bronz; 5-fibulă fier; 6-oglină

**NÉCROPOLE SARMATE DE ISAIIA (COMMUNE DE RĂDUCĂNENI, DÉP. DE IAȘI)
DONNÉES PRÉLIMINAIRES**

Résumé

Dans un habitat pluristratifié, situé sur la première terrasse droite non-inondable de la rivière de Jijia (près du confluent avec la rivière de Prut), on a trouvé jusqu'à présent 15 tombes, dont 13 peuvent certainement être attribuées à une nécropole plane d'inhumation appartenant aux Sarmates. La plus grande partie des tombes a été emplacée parmi les restes des habitations d'une agglomération néolithique appartenant à la culture Précucuteni. Les fosses des tombes sont d'une forme rectangulaire, avec les coins arrondis (dans le cas des tombes d'adultes) ou ovale (aux tombes d'enfants). De même, les tombes d'adultes sont plus profondes que celles d'enfants. Les défunts ont été déposés étendus, la tête vers le Nord (avec des déviations normales vers le Nord-Est et le Nord-Ouest). En règle, les mains étaient étendues au long du corps. Trois crânes (T. nos. 5, 8 et 11) présentaient des traces claires de déformation par emmaillotement à un âge précoce – rite spécifique aux Sarmates. La présence précoce des crânes déformés soulève le problème de la rédatation de ce rite. L'état de conservation des squelettes est différente; le plus mal se sont gardés les squelettes d'enfants. Il est possible que quelques-unes des tombes aient été pillées, parce que les ossements ont été trouvés en désordre (par ex., no. 12). Le squelette de la tombe no. 9, bien qu'il soit, à première vue, en position anatomique normale, il semble qu'il a été dépecé, parce que le tronc et les pieds étaient renversés et le bassin manquait totalement; au contraire, une jarre était déposée in situ aux pieds du défunt. La mortalité infantile était assez élevée, tenant compte du fait que six des 13 défunts étaient des enfants âgés sous un an. Cinq défunts étaient adultes et seulement deux - vieux. On a existé des différences de mobilier entre les tombes. En deux tombes uniquement (les deux d'enfants: T. nos. 11 et 16) on n'a trouvé aucun mobilier, mais nous ne pouvons pas exclure la possibilité de son disparition par les destructions subies des deux tombes. Les pièces le plus souvent rencontrées sont les perles. C'est que les perles en pâte de verre ou en verre, surtout de forme ronde, légèrement aplaties, prédominent. En même matière il y a aussi des perles unies, en forme de sablier. Quelquefois, les perles en pâte de verre sont dorées ou teintées en bleu. Pour la production des perles on a utilisé plus rarement d'autres matières: cornaline, lapis-lazuli, ambre, calcaire crayeux. Les perles décoraient surtout le vêtement, mais parfois formaient des colliers. Rien qu'en trois tombes on a trouvé des vases entiers: l'un tourné (T. no. 9) et deux autres modelés (T. nos. 4 et 10: les deux d'enfants). Dans d'autres deux tombes on a trouvé des anses: l'une modelée (T. no. 9) et l'autre d'amphore (T. no. 14). C'est qu'une découverte particulière soit un unguentarium en verre (T. no. 14). En deux tombes il y avait des fibules: l'une en bronze (T. no. 12) et l'autre en fer (T. no. 15). On a trouvé des pendentifs en trois tombes: l'un cordiforme en bronze (T. no. 6) et deux autres travaillés en os d'animaux (T. nos. 10 et 13). A raison d'un peson de fuseau a apparue aux tombes nos. 14 et 15. Il semble qu'un anneau en métal a été initialement inclus dans le mobilier de la tombe no. 10 (d'enfant). Enfin, il y a encore quelques pièces en métal, qui peuvent être typologiquement attribuées aux Sarmates, bien qu'elles n'aient pas été trouvées dans une structure funéraire (fig. 15). Sur la foi du mobilier, la nécropole se date au Ier siècle, plus précisément surtout dans la première moitié de ce siècle; nous considérons qu'elle ait appartenu à une communauté de Roxolanes, qui a pénétré à l'Ouest de Prut à bref délai après la conquête de la Dacie et la suppression de l'État dace par les Romains.

ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Isaiia. Le plan général des fouilles (1996-2003) et l'emplacement des tombes.

Fig. 2. Isaiia. Le rapport des tombes sarmates avec les structures de la culture énéolithique Précucuteni.

Fig. 3. Isaiia. Tombe no. 4. 1: l'emplacement de la tombe parmi les vestiges de l'habitation précucutenienne no. 8; 2: vase modelé.

Fig. 4. Isaiia. Tombe no. 5. 1: vue et plan; 2: perles en pâte de verre.

Fig. 5. Isaiia. Tombes nos. 6 (1-2) et 7 (3). 1: le couvercle précucutenien pose au-dessus de la tombe; 2: pendent en bronze; 3: perles en verre.

Fig. 6. Isaiia. Tombe no. 8. 1: vue et plan; 2: les rangées de perles bleuâtres (a) et dorées (b).

Fig. 7. Isaiia. Tombe no. 9. 1: vue générale; 2: détail; 3: plan; 4: vase tourné; 5: anse modelée.

Fig. 8. Isaiia. Tombes nos. 10-11. 1: vue du four de l'habitation no. 8, où les tombes ont été emplantées; 2: vue sur la T. no. 10; 3: plan des tombes nos. 10-11; 4: pendent; 5: vase modelé; 6: perles en pâte de verre; 7: anneau.

Fig. 9. Isaiia. Tombe no. 12. 1: vue et plan; 2: sternum avec un orifice; 3: manchon en bronze (d'une flèche?); 4: fibule en bronze (avant et après la restauration); 5-8: perles en cornaline (5), ambre (6), pâte de verre (7), calcaire (8).

Fig. 10. Isaiia. Tombe no. 13. 1: vue et plan; 2: perles en pâte de verre; 3: pendent en os.

Fig. 11. Isaiia. Tombe no. 14. 1: vue et plan; 2: unguentarium; 3-4: perles en pâte de verre simples (3) et unies (4); 5: perles en cornaline et lapis-lazuli; 6: peson de fuseau en argile; 7: fragment d'anse d'amphore.

Fig. 12. Isaiia. Tombe no. 15. 1: vue et plan; 2: miroir en métal; 3-4: perles en pâte de verre rondes (3) et unies (4); 5: perles en pâte de verre, calcaire, ambre, lapis-lazuli; 6: peson de fuseau en argile; 7: fragments d'une fibule en fer.

Fig. 13. Isaiia. Perles des tombes 5 (A), 7 (B), 13 (C) et 12 (D). Pâte de verre, cornaline, ambre, calcaire.

Fig. 14. Isaiia. Perles des tombes 8 (A), 10 (B), 14 (C) et 15 (D). Pâte de verre, verre, cornaline, lapis-lazuli, ambre, calcaire.

Fig. 15. Isaiia. Objets probablement sarmates. 1: fragment de bracelet; 2: boucle de ceinture.

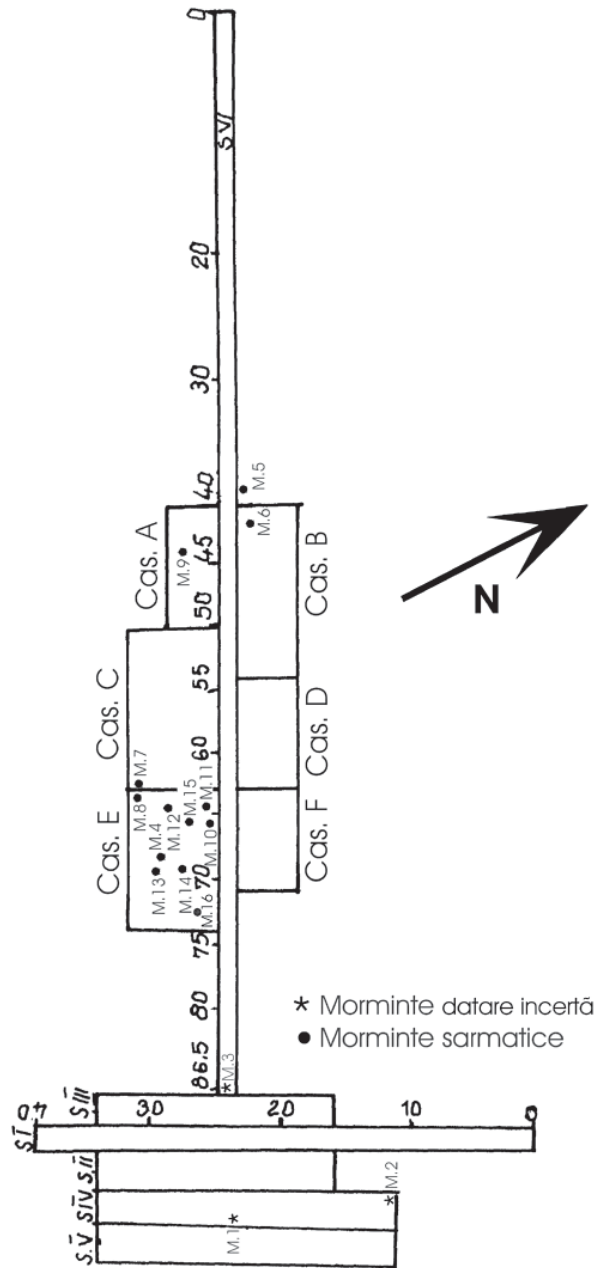

Fig. 1.

Isaia. Planul general al săpăturilor (1996-2003) și amplasarea mormintelor.

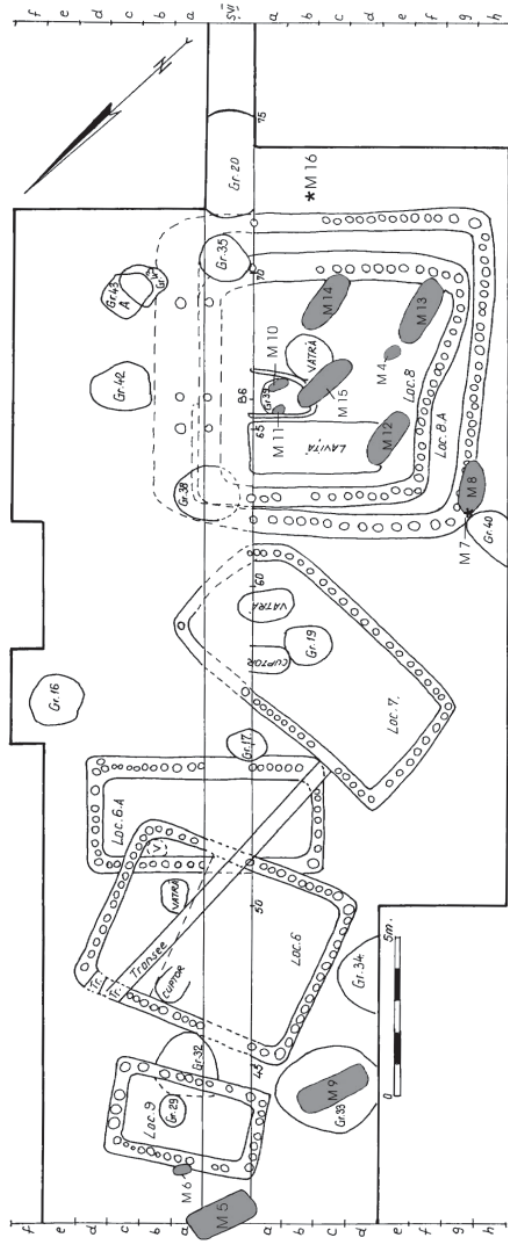

Fig. 2.

Isaia. Relația mormintelor sarmatice cu complexele cucuteniene

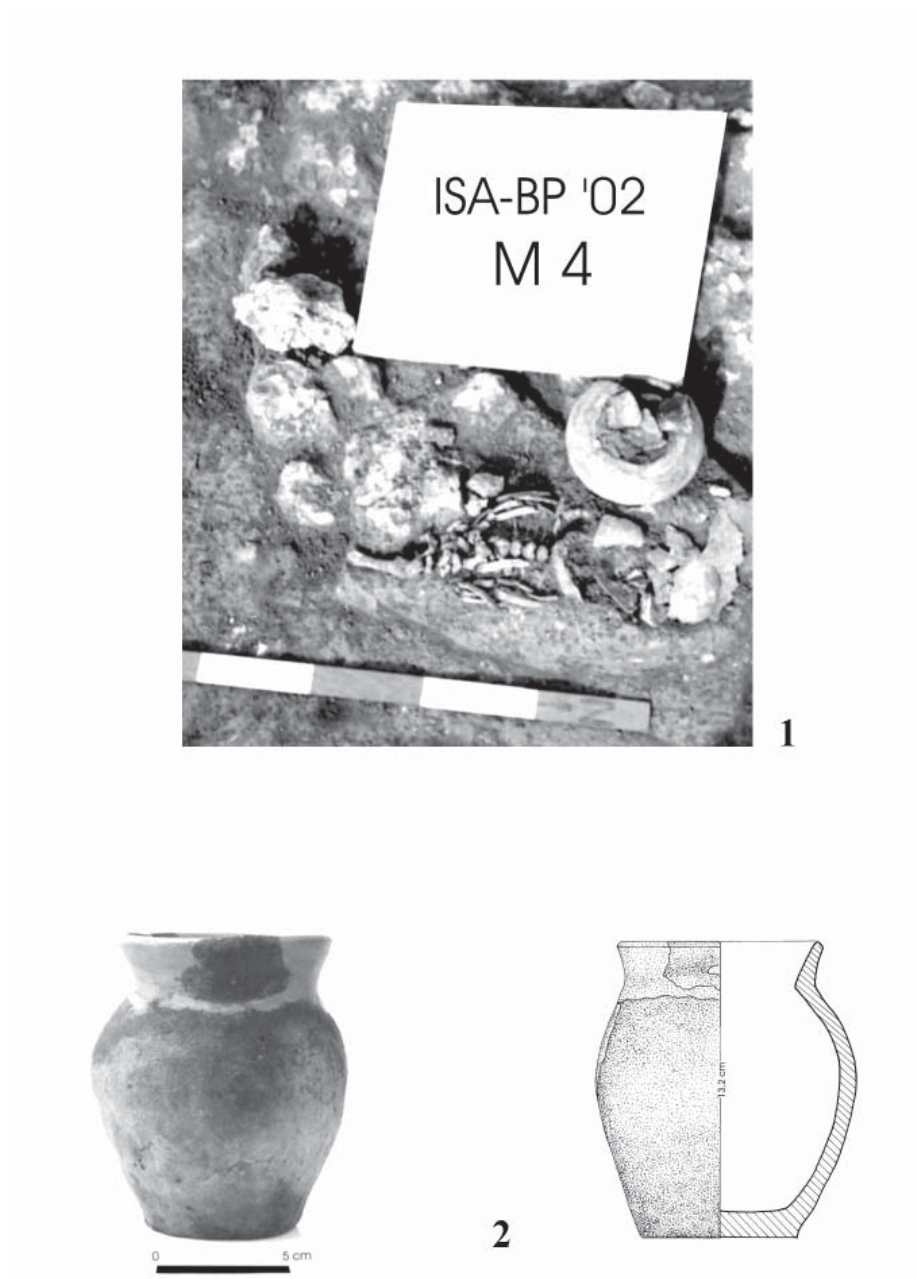

Fig. 3.

Isaia. Mormântul nr. 4.

1: amplasarea mormântului printre vestigiile locuinței precucuteniene nr. 8; 2: vas lucrat cu mâna.

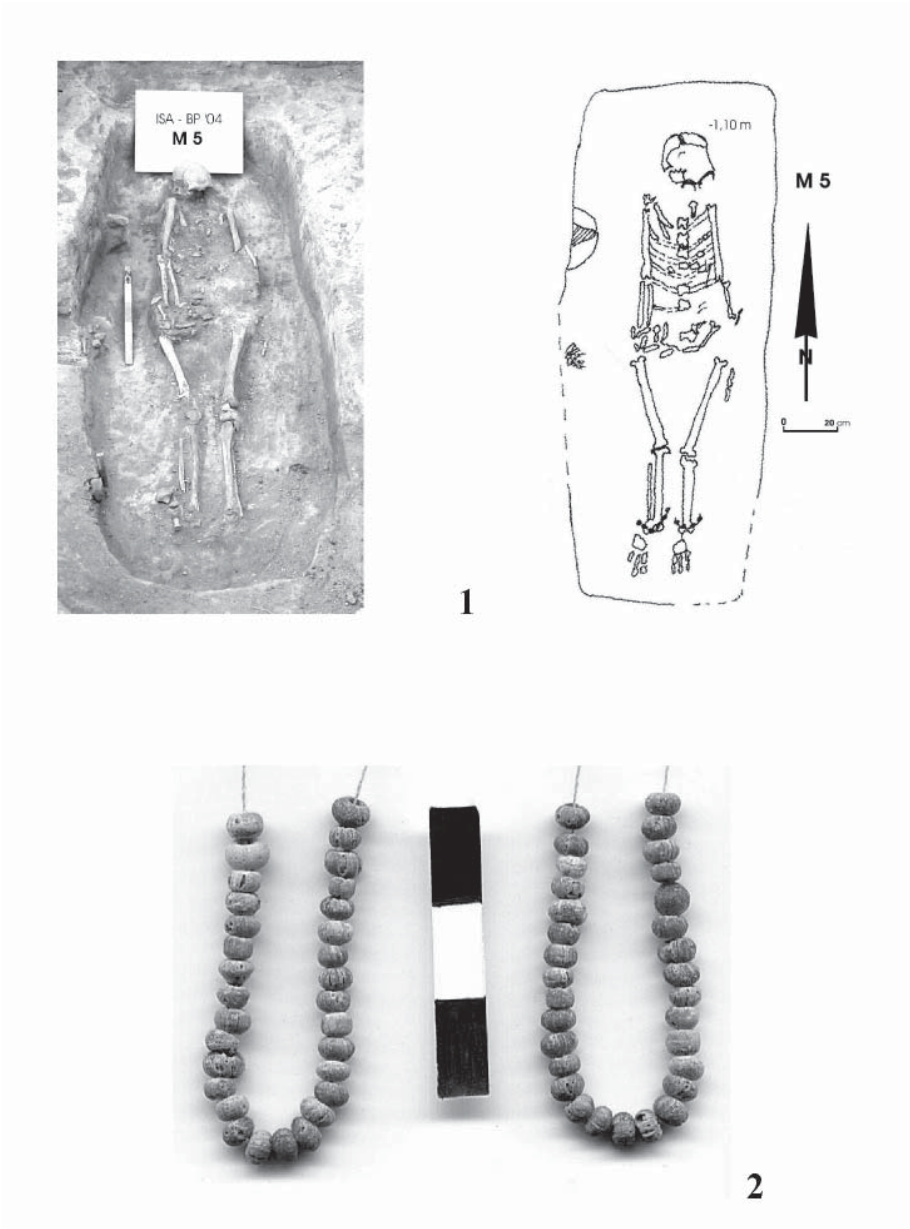

Fig. 4.

Isaia. Mormântul nr. 5.
1: vedere și desen; 2: șiraguri de mărgelă din pastă de sticlă.

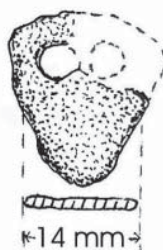
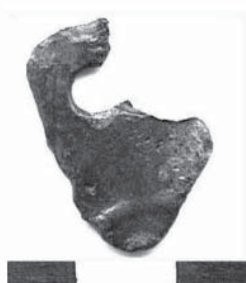

Fig. 5.

Isaia. Mormintele nr. 6 (1-2) și 7 (3).

1: capacul precucutenian pus deasupra mormântului; 2: pandativ de bronz;

3: măgele de sticlă.

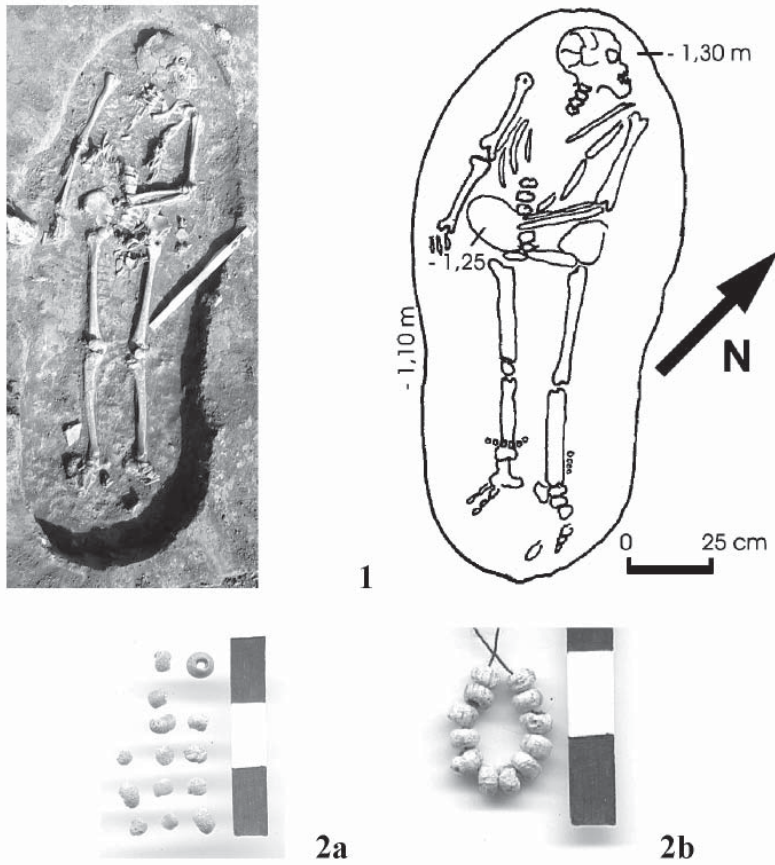

Fig. 6.

Isaiia. Mormântul nr.8.
 1: vedere și plan; 2: șiragurile de mărgelă albastrei (a) și aurii (b).

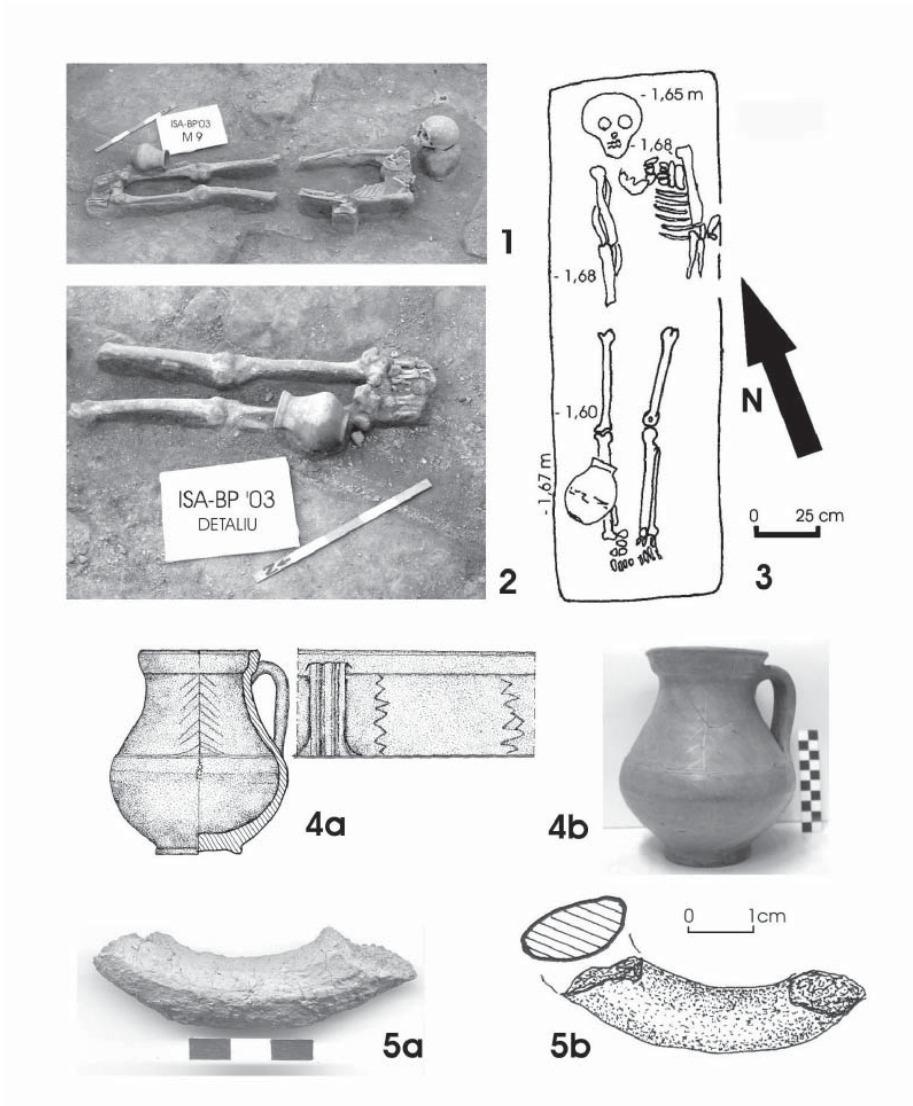

Fig. 7.

Isăia. Mormântul nr. 9.

1: vedere generală; 2: detaliu; 3: plan; 4: vas lucrat la roată; 5: toartă lucrată cu mâna.

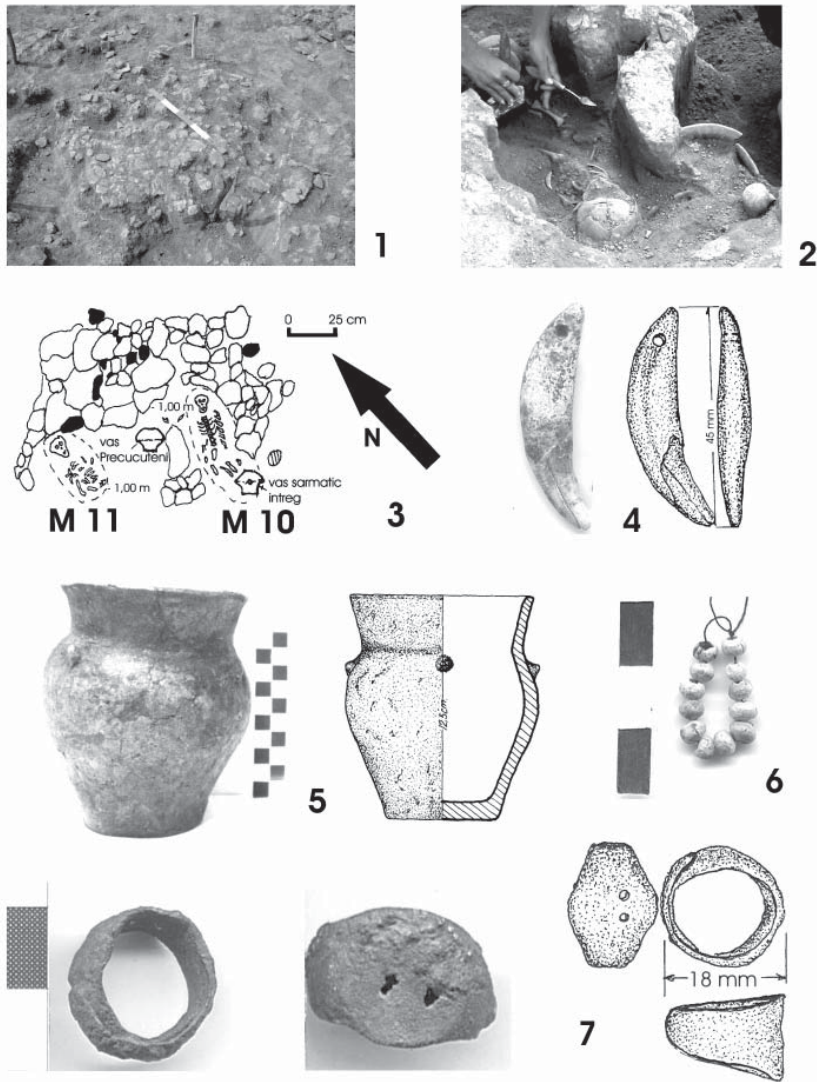

Fig. 8.

Isaiia. Mormintele nr. 10-11.

- 1: vedere a cuptorului L8, care acoperea mormintele; 2: vedere M.10; 3: planul M.10-11;
4: pandantiv; 5: vas lucrat cu mâna; 6: mărgele din pastă de sticlă; 7: inel

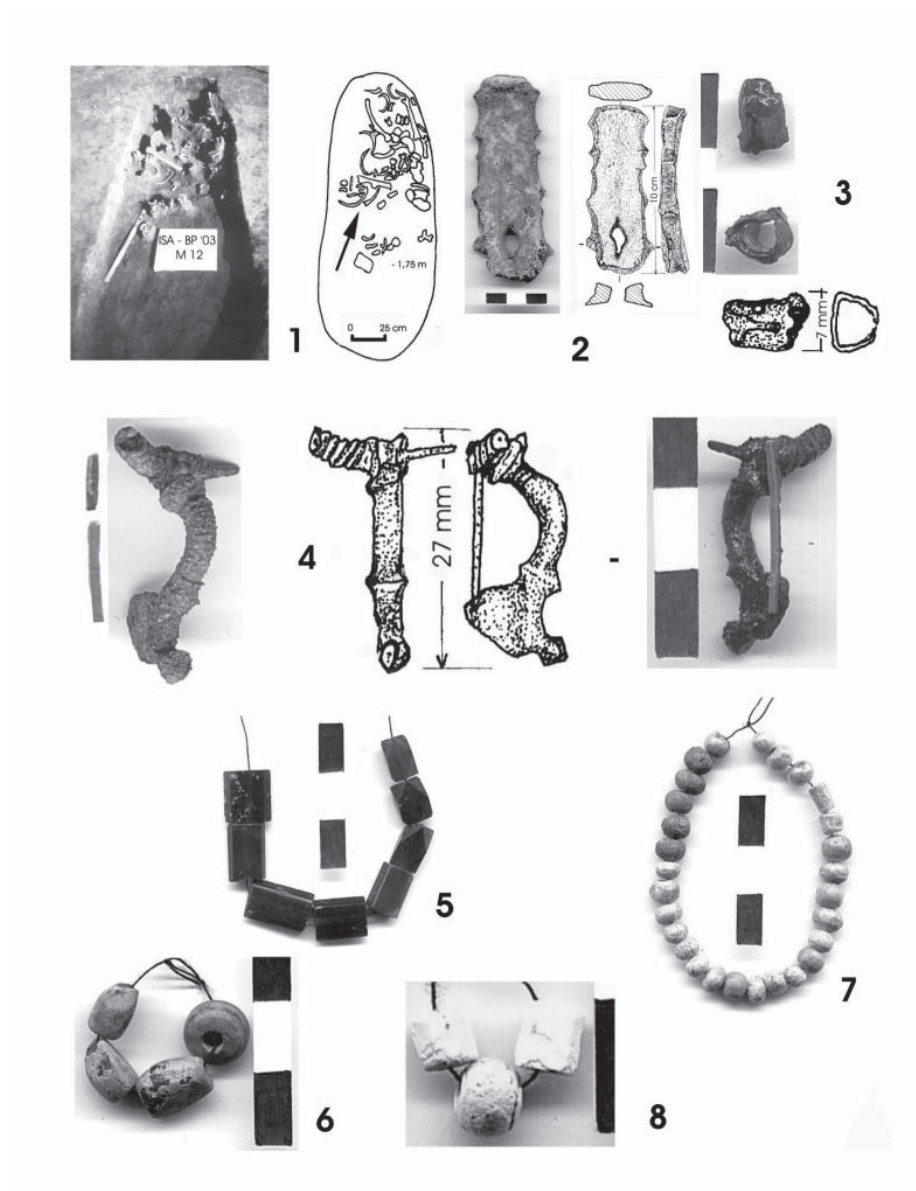

Fig. 9.

Isaiia. Mormântul nr. 12.

1: vedere și plan; 2: stern cu urmă de străpungere; 3: manșon de bronz (săgeată?);

4: fibulă de bronz (înainte și după restaurare); 5-8: mărgelă de cornalină (5), chihlimbar (6), pastă de sticlă (7), calcar (8).

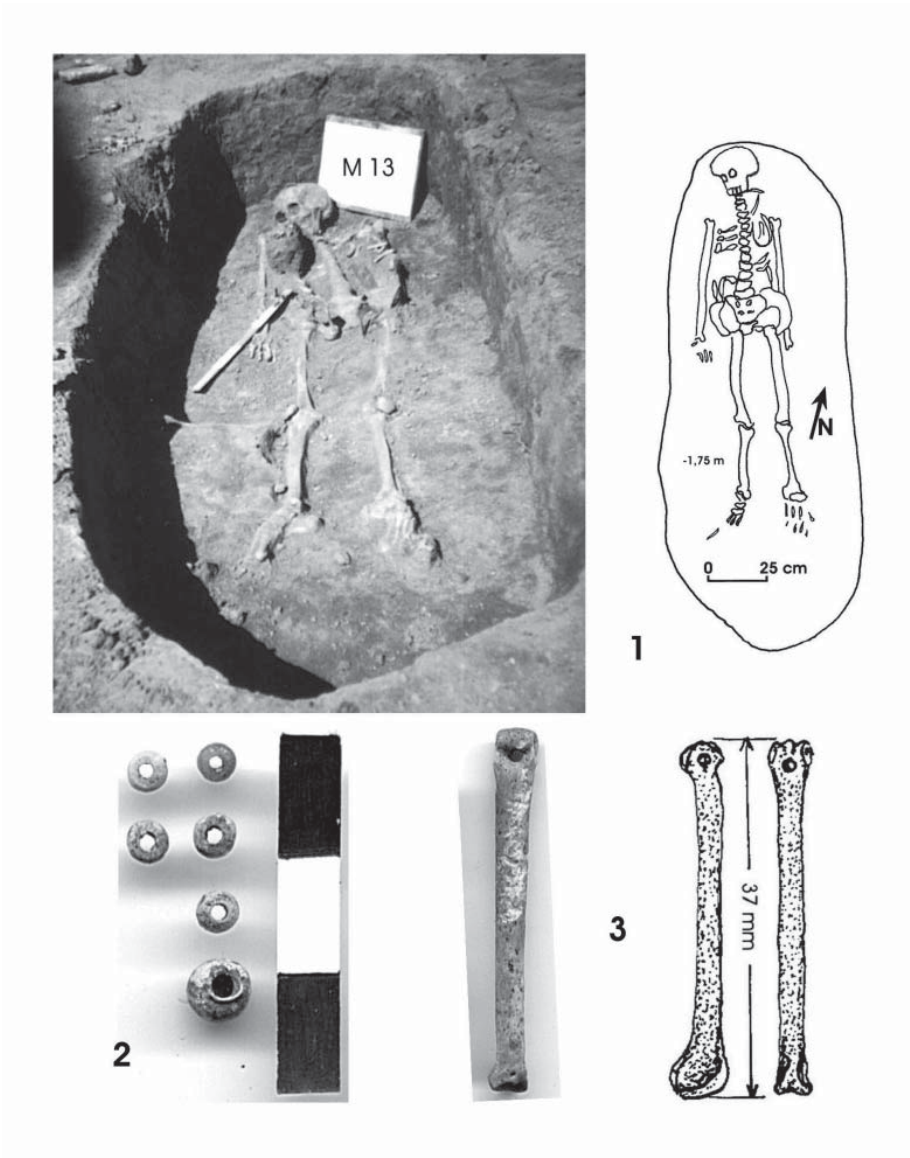

Fig. 10.

Isaia. Mormântul nr. 13.
1: vedere și plan; 2: mărgelile din pastă de sticlă; 3: pandantiv de os.

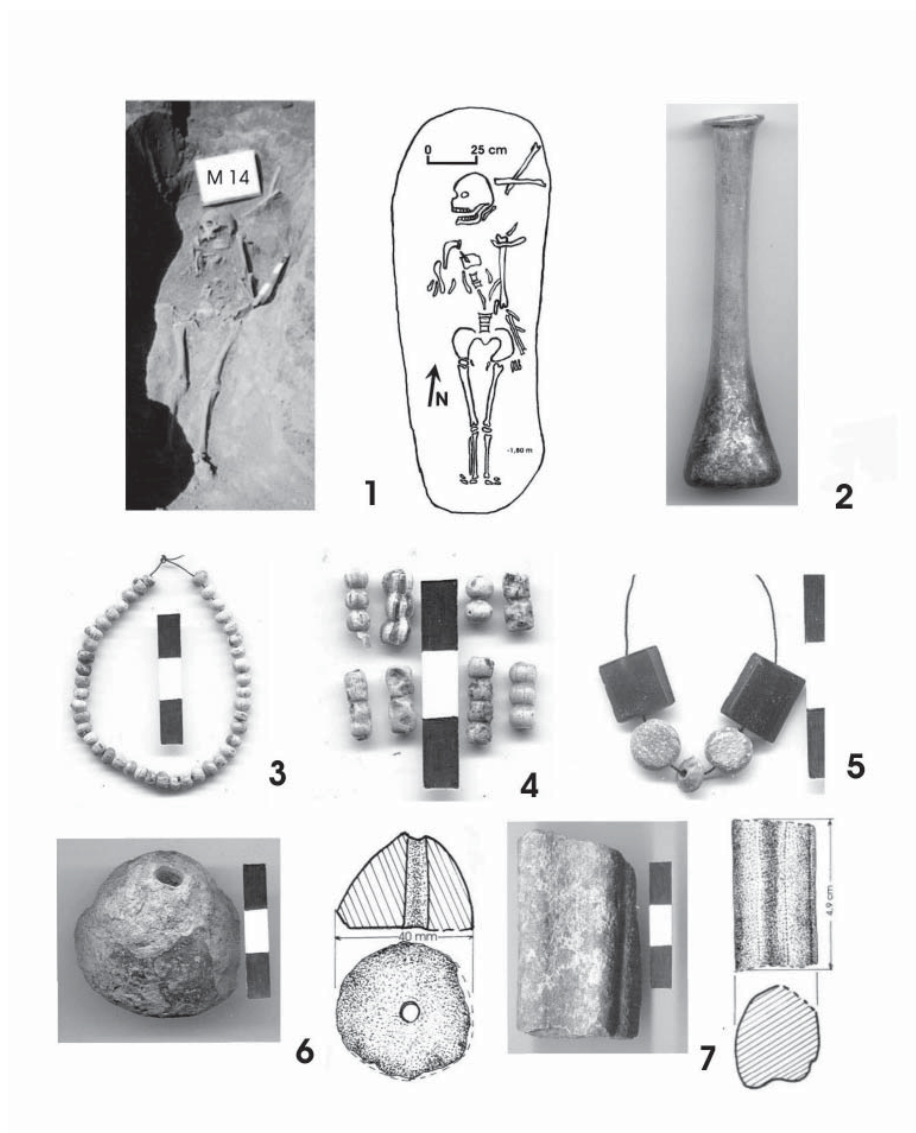

Fig. 11.

Mormântul nr. 14.

1: vedere și plan; 2: *unguentarium*; 3-4: mărgelile din pastă de sticlă simple (3) și îngemănate (4); 5: mărgelile din cornalină și lapislazuli; 6: fusaiolă de lut; 7: fragment de toartă de amforă.

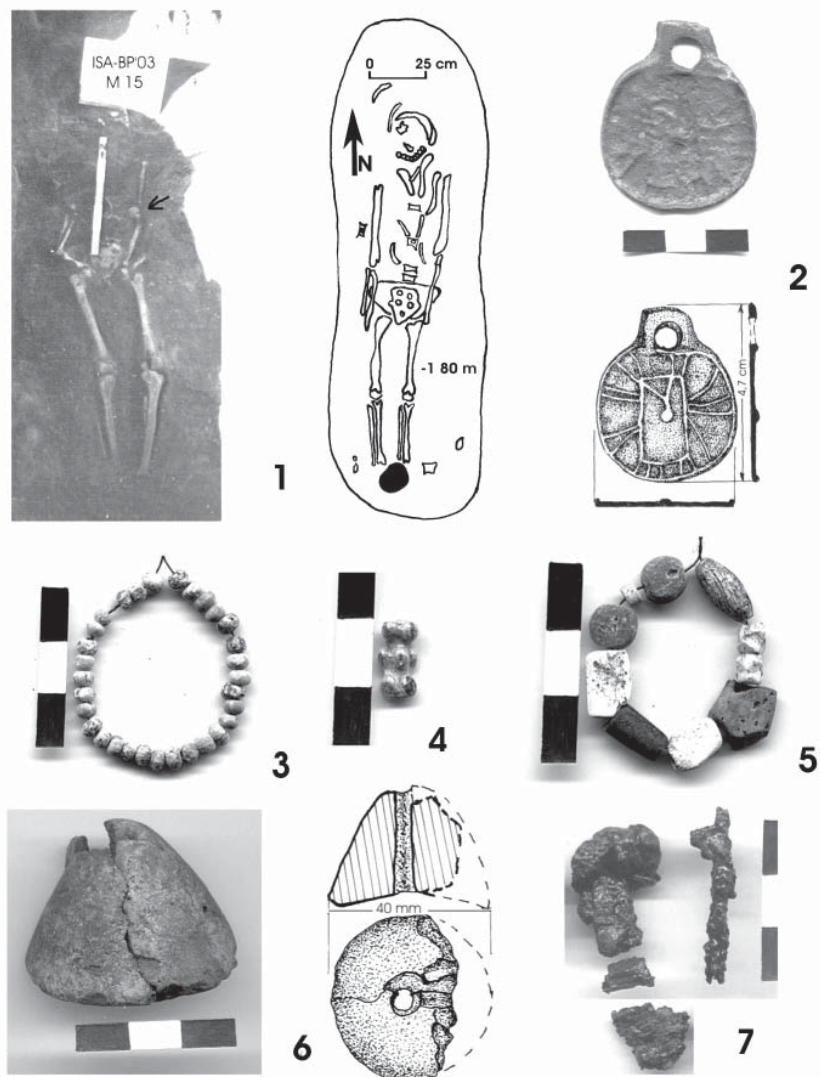

Fig. 12.

Isăia. Mormântul nr. 15.

1: vedere și plan; 2: oglindă de metal; 3-4: mărgelă din pastă de sticlă, rotunde (3) și îngemănate (4); 5: mărgelă din pastă de sticlă, calcar, chihlimbar, lapislazuli; 6: fusaiolă; 7: fragmente fibulă fier.

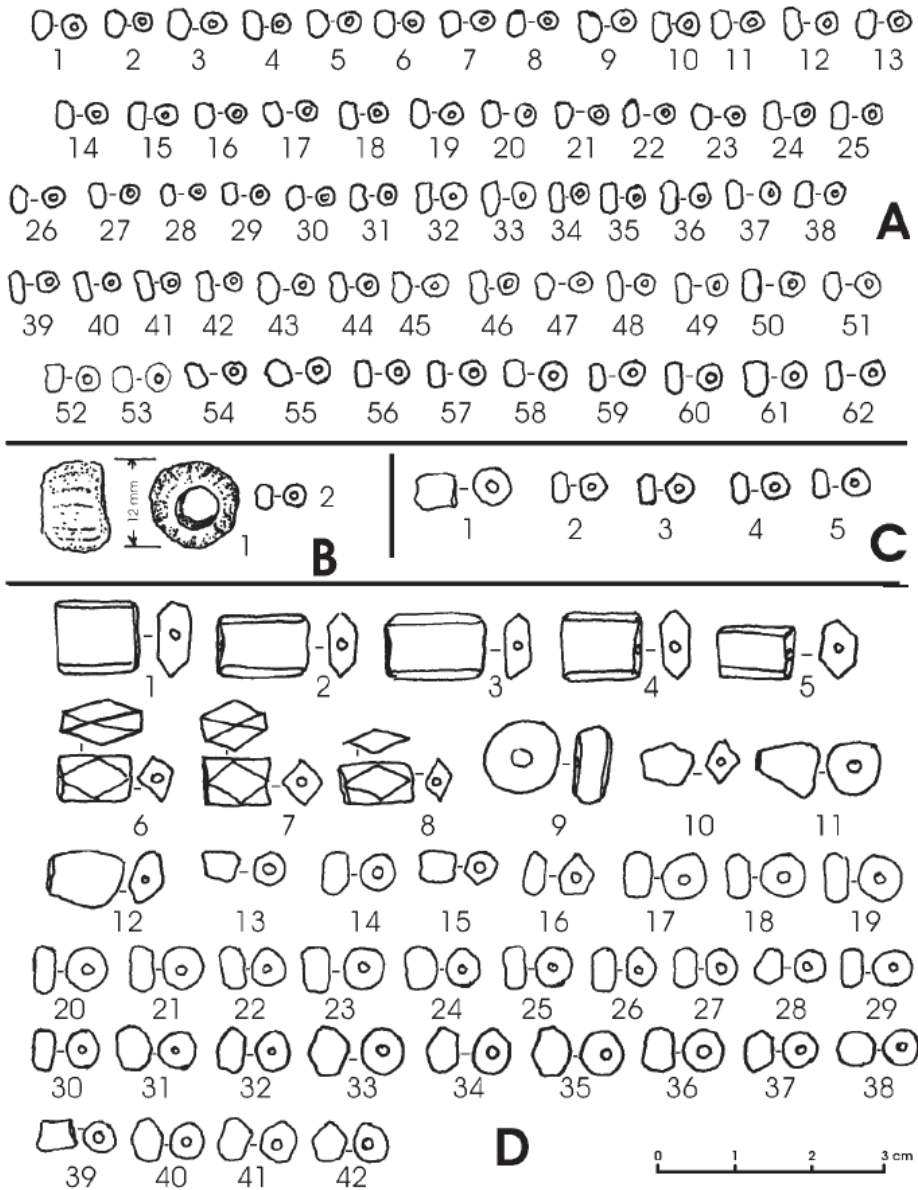

Fig. 13.

Isaia.

Mărgele din mormintele 5 (A), 7 (B), 13 (C) și 12 (D).

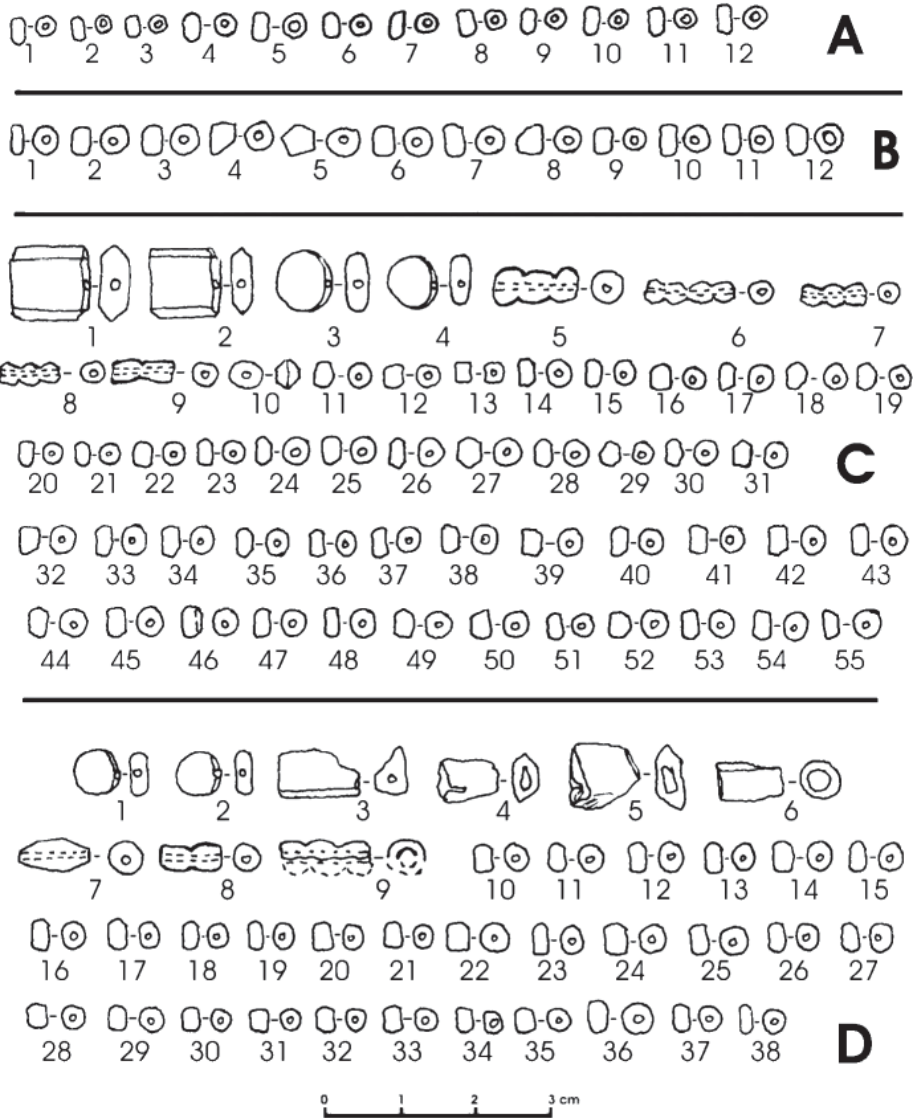

Fig. 14.

Isaia.
Mărgele din mormintele 8 (A), 10 (B), 14 (C) și 15 (D).

Fig. 15.

Isăia. Obiecte posibil sarmatice.

1: fragment brățară; 2: cataramă.